

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**КАМОЛИДДИН БЕХЗОД НОМИДАГИ МИЛЛИЙ
РАССОМЛИК ВА ДИЗАЙН ИНСТИТУТИ**

“ХАЙКАЛТАРОШЛИК” КАФЕДРАСИ

У. Курязов

ХАЙКАЛТАРОШЛИК ФАНИ БЎЙИЧА

**АМАЛИЙ МАШҒУЛОТИ УЧУН ЎҚУВ-УСЛУБИЙ
МАТЕРИАЛЛАР**

“ҲАЙКАЛТАРОШЛИК” ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

“Ҳайкалтарошлик” фани бўйича тузилган ушбу ўқув-услубий мажмуа ишчи дастур асосида ишлаб чиқилган бўлиб, Республикамизда бадиий таълим ислохотларини янада чуқурлаштириш, малакали мутахассис ҳайкалтарош кадрлар тайёрлаш борасида уларнинг касбий салоҳиятларини ривожлантирувчи, шунингдек, иқтидорли, ижодкор рассом кўникмаларини ўзида намоён қилувчи ва соҳага қизиқиш уйғота олувчи, ўз йўналишини топишда, айниқса, бадиий асарнинг композицион қурилиши, декоратив ҳайкалтарошлик тушунчаси, майда пластик асарларнинг ўзига хослиги, декоратив ҳайкалтарошликнинг асосий турлари, шу жумладан медальер санъати, декоратив ҳайкалтарошлик таъсирчанлигининг асосий воситалари, композициянинг пластик ечими, ҳажмдошлик, масштабlilik, пропорционаlilik, шакл пластиклиги қонунлари, медальер санъати асарларининг ўзига хослигини ўргатувчи фан сифатида зарурият катта.

КИРИШ

Қадимги замонларда одамлар расм чизишган ва ҳайкаллар ясаган. Агар, тасвирий санъатда икки ўлчовли тасвирланса, ҳайкалтарошлик бўлса - уч ўлчамли тасвир, ва уни ҳар томондан кўриш мумкин. Ҳайкалтарошлик дарсларида тана-фазовий фикрлаш, ривожлантириш, шунингдек, сизнинг интеллектуал ва ҳиссий соҳасига таъсир қилади.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic.

Introduction. Page 6

Фаннинг мақсади ва вазифалари

Олий рассомлик мактабларида ҳайкалтарошликка ўқитишдан **мақсад** юксак тасвир маданияти ва касб маҳоратини тўлиқ эгаллаган ҳайкалтарошлик мутахассисини тайёрлашдир. Шунингдек талабалар илмий-назарий, махсус умумтаълим фанларини пухта ўзлаштириши, ижодий, педагогик ва жамоатчилик фаолиятига тайёрланган бўлиши лозим. Ҳайкалтарошликни ўрганиш жараёнида рассомчилик мактаби ва Олий таълим тизимининг асосий мақсади миллий санъатимизни жаҳон андозалари даражасига кўтарувчи баркамол маҳорат ва истеъдод соҳиблари бўлган мутахассисларни етказиб беришдир. Ушбу мақсаддан келиб чиқиб, фанни мукаммал эгаллашлари учун қуйидаги **вазифалар** белгиланади:

- а) мавжуд воқеликни бутун ранг-баранглиги ва кўлами билан идрок этиш ва уни бадиий тимсолларда гавдалантириб бера олиш;
- б) жаҳон амалий санъати усталарининг меросини ўрганиш ва уларнинг яхши ютуқларини ижодий ўзлаштириш;
- в) анатомия, перспектива, чизматасвир, меъмор маслаҳати, ашёда ишлаш, материалшунослик каби ёрдамчи ўқув фанларини жиддий ўзлаштириш;
- г) фундаментал, умумкасбий ва махсус тайёргарликка эга бўлган малакали мутахассис кадрлар тайёрлаш.

АШЁЛАР БИЛАН ИШЛАШ

Ҳайкалтарошлик икки асосий усуллари бўлиб, ясаш ва қуйиш. Одатда, ҳайкалтарошлар тош ва ёғочдан ўйиб ишलाшади, қадимги замон тош ҳайкаллари бутун дунёда топилган. Бундан ташқари суяк ва тошлардан, лекин жуда оз ўйиб ишланган ёғоч ҳайкаллар нусхалар сақланиб қолган.

Лойдан ишланган ҳайкаллар мустахкам бўлиши учун ишлаб чиқаришда бронза, олтин ёки кумушдан қуйилади. Буларнинг моделлари энг аввало мум ёки лойдан яратилган.

XX асрга келиб, ҳайкалтарошликда ашёда ишлаш имкониятлари кенгайди.

Булардан, резина, фиберглас, рангли ва пластмасса каби мавжуд материаллар. Замонавий ҳайкалтарошликда мавжуд материаллардан турли хил усулларда ишланган ҳайкалтарошлик асарлари кўпайди.

ҲАЙКАЛТАРОШЛИК ТЕХНОЛОГИЯСИ

Бу китоб ҳайкалтарошлик асарларини яратишнинг асосий усулларини жорий этишни ва ашёлар билан шуғулланиш йўлларини кўрсатади. Бу китоб ўз навбатида, гўзал нарсаларни яратиш учун зарур билимлар билан сизга ёрдам беради. Сиз ушбу китоб билан имкон қадар танланган материаллар билан ишлашни ўрганасиз. Кейин сиз ҳайкалтарошликда ишни давом эттиришдан олдин, бир синов жараёнида ишлаш тартиби билан танишиб чиқишингиз керак. Айниқса, ўйин жараёнида сиз изчил, ниҳоятда эҳтиёткорлик билан ишлаш натижасида мақсадингизга етасиз.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic.

Getting Started. Page 8

Фанни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар

Фанни ўзлаштиргандан кейин талаба:

- инсон тасвирини уч барабар катталиқда ҳажмли тасвирлаш;
- таъсирчан ҳайкалтарошликнинг асосий воситалари;
- ҳайкалтарошлик модели сифатида фигураларни жойлаштириб қўйиш;
- ҳайкалтарошлик ҳажмини меъморий ташкил этиш;
- пропорция ва муносабат вазни;
- ҳайкалтарошликнинг атроф муҳит ва меъморий воситалар билан ўзаро алоқаси **ҳақида тасаввурга эга бўлиши;**
- юмшоқ ашёларда ҳайкалтарошликнинг асосий турларини яратиш принципларини (доиравий, кўп фигурали композиция бюсть, торс);
- юмшоқ ашёларда маҳобатли ҳайкалтарошлик асари яратишнинг асосий принципларини;

- юмшоқ ва қаттиқ ашёларда дастгоҳли ҳайкалтарошлик асарини яратишнинг асосий принципларини;
- қаттиқ ва юмшоқ ашёларда декоратив ҳайкалтарошлик асарини яратишнинг асосий принципларини;
- қаттиқ ашёларда кичик шаклдаги ҳайкалтарошлик асарлари яратишнинг асосий принципларини;
- медальер санъати асарлари яратишнинг асосий принципларини (макет, эскиз) **билиши ва улардан фойдалана олиши;**
- ҳайкалтарошлик асарлари яратиш асосларини эгаллаш, натуравий ёпиштириш, эскиз ва этюдларни натурадан яратиш;
- айланма ҳайкалтарошлик ва рельефли композиция учун қолип яратиш;
- буюртма хажмидаги модел устида ишлаш;
- лойдан қилинган моделни гипсга кўчириш, уни қаттиқ материалга ўзгартириш **малакасига эга бўлиши керак.**

КИТОБДАН ФОЙДАЛАНИШ

Мазкур китоб тўрт бобдан иборат бўлиб, ҳар бир боби бир неча лойиҳаларни ўз ичига қамраб олади. Ҳар бир бобдаги лойиҳада материаллар билан ишлаш техникаси ва усуллари билан яқиндан таништирилади.

Лойда моделлаштириш

Биринчи бобнинг мазмуни асосий техникани ўрганиш билан бирга амалий кўникмаларнинг оширишга қаратилган.

Гипс билан ишлаш, қуйиш ва ўйиш иккинчи бобда ёритилган.

Тўғридан-тўғри қурилиш материалларидан фойдаланиш техникаси олдинги бобда ўргатилади.

Мазкур китобнинг тўртинчи бобида, ашёларда ишлашнинг оддий услублари ўргатилади.

Бешинчи бобда сайқаллаш услублари таърифланади. Бу ерда сиз ҳайкалтарошликда бир неча услубларининг лойиҳаларини амалда

кўришингиз мумкин.

Шунингдек, ҳар бир бобнинг асосий курсининг ўз саҳифаларида жойлашган техник босқичларини ўрганиш фойдадан холи эмас. Бу китобда ишлатиладиган материалларнинг аксарияти, нисбатан арзон, шунинг учун сиз хатолар қилишингиз мумкин. Биринчи уринишда мукаммалликка эришиш учун ҳаракат қилманг. Пишмаган лойни қайта ишлатишингиз мумкин. Лекин, қотирилган гипсни ташлашингизга тўғри келади.

Ниҳоят, китобнинг охирида ҳайкалтарошликни янада такомиллаштирмоқчи бўлсангиз, фойдали адабиётлар рўйхати тавсия этилган.

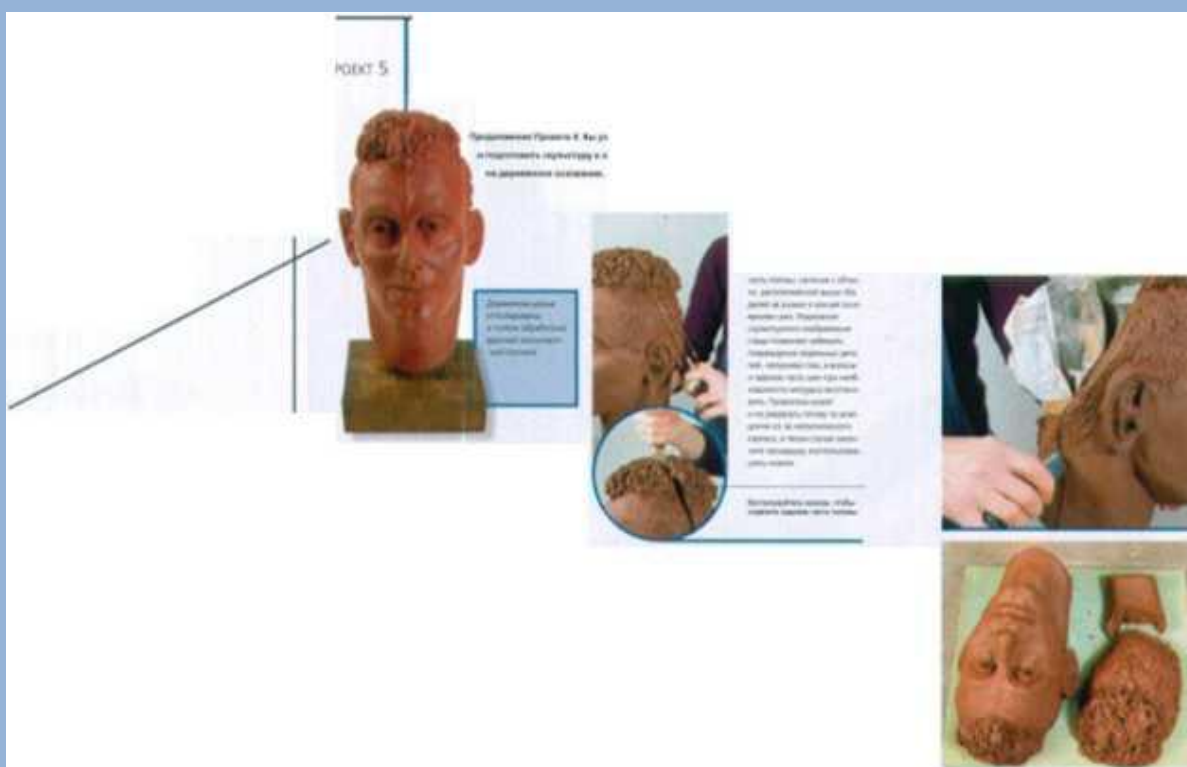
Керакли ускуналар номлари.

Ушбу саҳифада ҳар бир бўлимида керакли материаллар кўрсатилган.

Ҳар бир жараёнда мутахассис маҳорати кўрсатилган. Улар билан танишишда сиз лойиҳа устида иш бошлаш учун тайёр бўласиз.

Ишни яратишда зарур бўлган жараёнлари фотосуратлар билан кўрсатилган шунинг учун сиз истаган барча маълумотларга эга бўласиз.

Лойиҳалар мураккаблиги уларнинг сифатида жойлашган. Сиз аста-секин бирдан иккинчисига ўтишингиз мумкин.

Ҳар бир лойиҳалар баёни фотосуратлар билан тақдим этилади.

Ҳар бир лойиҳа якуний жараёнгача кўрсатилган бўлиб, ундан қайта ёки гоёлар сифатида фойдаланишингиз мумкин.

Ҳар бир лойиҳани амалга ошириш учун зарур бўлган кўникмалари

таъриф бериб кетилган. Хар бир лойихада ишингиз учун зарур бўлган. Бу ерда лойиха яратиш учун керакли маълумотлар ва маслаҳатлар бериб ўтилган.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Getting Started. Page 9

Хайкалтарошлик фани чизматасвир, композиция, композиция асослари, ашёда ишлаш, майда пластика ва меъмор маслаҳати фанлари билан узвий боғлиқдир. Бакалавр дастгоҳли хайкалтарошлик соҳасида портрет, кўргазма ва музейлар интерьерларини безатиш учун бадиий асарлар: статуялар, бюст, мавзули композициялар ва бошқаларни; маҳобатли хайкалтарошлик соҳасида: архитектура иншоотлари, майдонларда қаҳрамонлик, миллий ғурур ғояларини тараннум этувчи тарихий шахслар образлари хайкалларини; декоратив безак хайкалтарошлиги соҳасида: боғлар ва хиёбонлар майдонларини безатиш учун яратиладиган хайкалтарошлик асарларини; майда пластика хайкалтарошлиги соҳасида: турли ашёларда бажариладиган статуэткалар, кичик ҳажмдаги мавзули композициялар, анималистика жанридаги хайкалтарошлик асарларини; медальер санъати соҳасида: рельеф кўринишида бажариладиган асарларни, ҳар хил тарихий воқеликлар, буюк шахслар юбилей саналари ва ҳоказоларни нишонлашга бағишланган хайкалтарошлик асарларини яратишни ўрганади.

1-МАВЗУ: ГЕОМЕТРИК ШАКЛДАГИ ОДАМ БОШИ **(ГИПС МОДЕЛЬ)**

Режа:

1. Геометрик шаклдаги одам боши хакида қисқача маълумот.
2. Синч тайёрлаш жараёни.
3. Синчга устига лой қоплаб чиқиш.
4. Одам бошидаги катта қисмларнинг нисбатини қуриш.
5. Одам юза қисмини ўрганиш.
6. Юза қисмларининг пропорциясини топиш.
7. Юза қисмларининг пропорцига мос жойлаштириш.
8. Бошнинг геометрик шаклларга бўлиб чиқиш.

Геометрик шакилдаги одам боши хакида қисқача маълумот.

Портрет ишлашда геометрик шаклдаги одам боши асосий вазифа ҳисобланади. Гипсдан ишланган одам бошининг геометрик шаклини кўриб чиқамиз. Бу вазифани бажаришда одам бош қисмини бўлақларга бўлиб, конструкцияси кўрсатилади. Рассомлар одам бош қисми конструкциясини мукаммал билиши керак.

Синч тайёрлаш жараёни. Одам бош қисмини ишлаш учун, авваламбор, синч (каркас) тайёрлаб олиш керак. Синчлар ёғочдан ёки қалин темир симлардан ясалиши мумкин. Синчга лой қоплашдан олдин крестиклар ўрнатилади, бу лойнинг тушиб кетишини олдини олади. Синчлар - ишланиши керак бўлган хайкалнинг хажмига қараб ясалади. Тайёр бўлган синчлар махсус айланадиган дасгоҳларга ўрнатилади ва одам нигоҳи даражаси баландлинида қўйилади.

Каркас тайёрлашда сизга ёғоч икки дона 2,5 x 5 x 30 см квадрат ёғоч тахта 30 x 30 см Катта ва кичик винтлар ёғоч бар, 5 мм металл қавслардан металл торнавида инури газетаси, диаметри юқори тахминан ҳажми 30 см бурчакда металл сим материаллар керак бўлади.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 24.

Синч устига лой қоплаб чиқиш. Синчга лой қоплашдан олдин, лойни маълум юмшоқликда тайёрлаб олиш зарур. Бу билан биз лойнинг синчда яхши туришини таъминлаймиз. Лойни майда бўлақларга бўлиб олиб, синчдаги крестикларни кўтариб, унинг тагига лой тахланади. Синч усти босқичма-босқич лой билан қопланади. Бу ерда биз одам бошининг умумий шаклини чиқаришга ҳаракат қиламиз. Лой бир-бирига зич жойлаштирилиши шарт.

Синчга лой қоплашдан олдин талаба геометрик шаклдаги одам бошини кузатиши, унинг умумий ҳажмини, шаклини ўрганиши керак. Синчга лой қоплашда биринчи навбатда катта ҳажмлар кўрсатилади, яъни бош қисмининг тухумсимон шакли, бўйин қисмининг тўртбурчак шакли берилгач, бош қисмини бўйин ва елкага тўғри жойлаштириш таъминланади.

18 квадрат дюймли тахтадан ясалган тирговичнинг марказига вертикал ҳолатда баландлиги 9 дюйм, эни 1 1/2дан 2 дюймгача бўлган тахта фрагментини жойлаштиринг. Тахтали фрагментга кўргошиндан ясалган трубкани котилинг, унинг юкори қисми бўлажак хайкалингизни бош суяги даражасида бўлиши керак. Тайёр бўлган синчни станокга жойлаб олиб, хуллаб лойнинг қалин қатлами билан қоплаймиз. Лойни синчга бўйин жойидан бошлаб жойланг, уни асос қилиб олиб калланинг юкори нуктаси даражасига кадар кутаринг.

Incision head

Аввал ишни эскизда ишлаб туриб, ушбу эскиз асосида иш катта ҳажмга ўтказилади. Ҳар бир ишнинг яратилиши жараёни худди шу тартибда амалга оширилади.

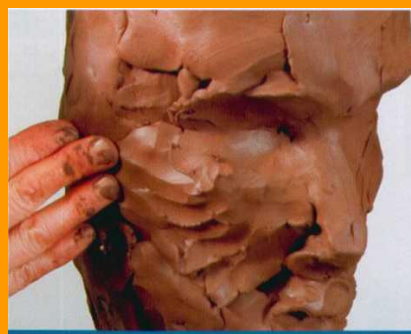
SCULPTURE

on the first steps of Manual

It is a supplement to the program of study sculpture, page 5.

МОДЕЛЛАШТИРИШ (ЛОЙ)

Сопол моделлаштириш – хайкалтарошликнинг энг қадимги ва асосий техникаси. Лой кейинчалик бундай бронза каби, металл қуйма бир ҳайкал, куйдириладиган хайкалтарошлик шаклида бир материал сифатида тўғридан-тўғри фойдаланиши ёки ишлаб чиқариши мумкин. У ерда лойдан кўп турлари бор, ва ҳар бир амалий мақсадлар учун фойдаланиши мумкин. Таркиби, лой, граиний силлиқ, қўпол ёки қаттиқ бўлиши мумкин ва унда темир присуствуюсчего ҳажмига қараб, оқ, кулранг, тўқ сариқ, жигарранг ёки қизил бўлиши мумкин. Оқ лой ёки ўз ичига олади, ёки жуда оз темир ўз ичига олади, ва қизил киллер темир жуда юқори контент йўқ. қолиплари қисмлар учун ишлатиладиган лой силлиқ, лекин жуда юмшоқ ва эгилувчан бор, ва лойдан қаттиқ навлари ҳам ўз шаклини сақлаб қолиши ва кенг кўламли хайкалтарошлик хайкалтарошлик учун энг мос бўлган.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 40

Одам бошидаги катта қисмларнинг нисбатини қуриш. Пропорция ва катта ҳажмларни аниқлаш учун қуйидаги вазифалар амалга оширилади:

Синчни лой билан қоплаш жараёнида катта пропорцияларга эътибор бериш керак. Бу ерда одам бошини бўйнига, бўйнини елкасига тўғри жойлаштиришни инобатга оламиз. Бу ерда қўйилган вазифага кўра, натурал катталиқдаги одам бошининг хажмини чиқара билиш лозим. Шунга кўра, одам бошидаги бўлақларининг бир-бирига нисбатан пропорционаллиги таъминланади.

Лой билан қопланган бош қисм майда бўлақларга бўлинади ва бўлақларнинг бир-бирига нисбатини аниқ ва тўғри жойлаштириш таъминланади. Лойдан кутарилган устунни ен томони билан жойлаштиринг; улчашларни утказиб туриб, дахан даражасини аниқланг уни белгилаб олинг. Лой қатламлари орасида хаво йигилиб олмаслиги мақсадида қўлингиз билан маҳкам эзиб туринг. Иш бошида дахан бўйинга нисбатан турги жойлашувини белгилаб олинг. Дахан шаклини буртириб қилсангиз, кейинчалик муаммолар пайдо бўлган холда доим тўғирлаб олиш имкониятига эга бўласиз.

Ишингизни юкори қараб давом эттиринг, ен қисмидан бошнинг орқа томонига ўтинг. Асосий контурларни белгилаб олиб бўлажак бошнинг овал шаклини ясаб олинг, унда сиз юзнинг барча деталлари устига иш бошлашингиз мумкин.

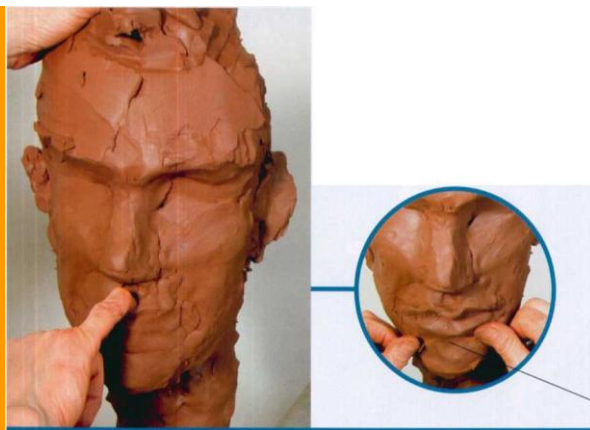
*Бундан ташқари лой моделлаштириш билан киллерин тайёрлаш.
Церкул белгиси орқали лойдан иякни шакллантириш, пешонасида*

ияги ва чегара орасидаги масофани ўлчаш ва киритиш (оригинал ҳайкалтарошлик бу ҳолда) нусха моделлари ўлчаш учун циркул дан фойдаланинг. Яна кронциркул билан модел қулоқ кенглигини ўлчаш ва уларнинг ҳолати гугурт билан мустаҳкамланади. Бас, сиз қулоқларни лойдан ёпиқ қатламлари бўлса ҳам, тўғри тартибга солиш билан текшириш мумкин бўлади.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 42

Одам юз қисмларини ўрганиш. Хосил бўлган хажмга ишлов бериш учун, авваламбор геометрик шаклдаги одам бошининг яссиликларга бўлишни таъминлаймиз. Бу жараёнда биз гипсдан қилинган моделни синчиклаб ўрганиб, натурага ўхшатиб ишлашга ҳаракат қиламиз. Моделдаги ҳар бир бўлақларни ишлаб чиқишда бир-бирига нисбатан жойлашиши аниқ бажарилади. Ишни якунлаш жараёнида, лойдан қилинаётган иш текисланиб, бурчакларига аниқлик киритилади.

Ишини ён қисми билан жойлаштириб, белгилаб олган кўкрак марказидан учта пландан иборат кўкрак профили тўлдирилади. Бошланғич иш фаолиятидаги бартараф этилган муаммолар кейинчалик ишнинг кўп хатоларини олдини олади. Моделни иш бошланишидан бошлаб, станок даражаси баландлигига, калласи тўғри қилиб утказилади. Хайкал калласи кейинчалик қайси йўналишга қараган бўлмасин моделдан бошни тўғрига қараши талаб қилинади. Бу кичик бўлақлар ёрдамида пешона, орқа мия, жағ қисми, бўйин, елка ва хаттоки кўз, бурун, оғиз, қулоқлар ҳам аниқ кўрсатилади.

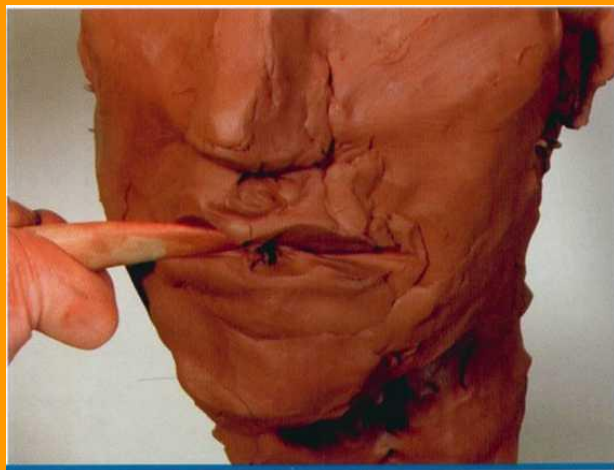

Жағнинг ва пастки лаб қисмини шакллантириш. Бошнинг шакли устида ишлаш учун бармоқлардан фойдаланинг. Юз қисмини лаб, кўз соққаси, ёноқлар кенгайтмалари, бурун, қулоқ, шунингдек, мушак ҳосилалар ташиқил этади. Моделлаштириш учун лаблари орасида ажратмалар ҳосил қилиш.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 44

Юз қисмларининг пропорциясини топиш. Ҳар бир шаклни ишлаш жараёнида уларнинг пропорционалигини топиш зарур. Ишни режалаб олиб, циркуль ёрдамида қуйидаги ўлчовларни ўтказилади: Кулоқдан кулоқгача бўлган масофа. Модел ва ишни ён қисми билан жойлаштириб, горизонтал вазиятда чўзилган қўлингизда кулоқ чуқурчаси бурун учига нисбатан жойлашувини аниқлаб олинади. Аниқлаган туктани иккинчи томондан ҳам яна бир бор текширилади. Қилинган ўлчовларни ишга туширилади. Лойдан фиксация қилган гугурнинг учи айнан ушбу нуқтага тўғри келиши назорат қилинади. Бурун учидан даҳаннинг энг бўртиб турган нуқтасигача масофани ўлчаб, эхтиёткорлик билан циркуль нинасини бурун маркази нуқтасига жойлаштирилади. Сўнг даҳан орқали ярим айлана ўтказилади. Бир қўлда циркулни ушлаб туриб иккинчи қўл билан ярим айлана марказига гугурт қўйилади. Аввал ўтказилган ўлчовларни яна бир бора, циркуль ёрдамида кўриб чиқилади. Агар ўлчовларда адашилган бўлса, ўлчовлар кайтатдан кўрилиб, гугурт жойлашуви ўзгартирилади. Циркуль нинасини гугуртга

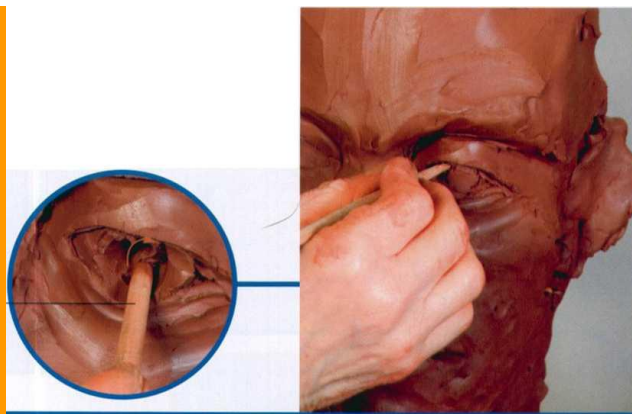
ўрнатиб дахандан соч бошланган жойгача масофани ўлчаб, пешона устида ярим айлана чизилади. Ён томондан бошлаб кулоқдан соч бошланган жойгача масофани ўлчаб, ярим айлана чизилади. Ўлчовни иккала томондан ўтказиб, чизиклар кесишган жойга гугурт жойлаштирилади.

Юз аъзоларининг ҳар бири алоҳида ажратилиб, ва олинган ўлчамлар асосида яратилади. Қисмларнинг пропорциясига эътибор қаратинг. Аъзоларнинг жойлашуви бир-бири мутаносиб бўлиши лозим.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 45

Юз қисмларини пропорцияга мос жойлаштириш. Бу вазифада одам бошининг ҳар бир қисми шаклларга бўлиб кўрсатилади, яъни бош қисми майда бўлақларга бўлинади ва бўлақларнинг пропорционаллиги таъминланади. Бу кичик бўлақчалар ёрдамида пешона, орқа мия, жағ қисми, бўйин, елка ва хаттоки кўз, бурун, оғиз, кулоқлар ҳам аниқ кўрсатилади. Ҳар бир бўлақни ишлаш жараёнида уларнинг пропорционаллиги ва уйғунлигига катта аҳамият бериб борилади.

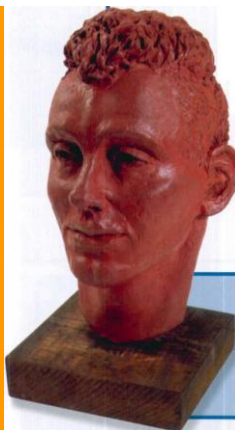

АЙНИҚСА, КЎЗЛАРИНГИЗ БИР ЙЎНАЛИШГА ҚАРАБ, ТУРГАНИГА ИШОНЧ ҲОСИЛ ҚИЛИНГ. УШБУ БОСҚИЧ ЭЪТИБОР ТАЛАБ ҚИЛИНИБ, БУНИНГ УЧУН УЗОҚ ВАҚТ ВА ЗАРУР БЎЛГАН ЖОЙЛАРДА ҲАЙКАЛНИ ТАЙЁР БЎЛИШ МУМКИН. БУРУН АЪЗОСИНИ ТИЗМАЛАР БИЛАН ЯРАТИШНИ УНУТМАНГ, БУРУН ШАКЛИНИ ЯРАТИШДА, ЛОЙДАН БИР ОЗ ҚЎШИНГ. БУРУНДАГИ ФОРМИРОВАНИЯ КЎПРОҚ ЛОЙ ҚЎШИШ ВА УЛАР ЖАДУЯМ КАТТА ЭМАСЛИГИГА ИШОНЧ ҲОСИЛ ҚИЛИНГ.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 46

Бошни геометрик шаклларга бўлиб чиқиш.

Одам бош қисмининг геометрик шакллари негизида анатомик ечимлар ҳам ўз ўрнини эгаллаган. Яъни одам бош қисми геометрик шаклда берилган бўлсада, анатомияга чуқур таянган холда ишланади. Талабалар буни чуқур ўрганиши ва хис қилиши лозим. Геометрик шакиллар асосида ишлов берилган маделимизни эндиликда анатомик ҳолатини сақлаб қолган равишда пластик ечимини топиш керакси ёрдамчи киралардан геометрик шакиллар натижасида пайдо бўлган қирраларда вос кечган холда пластик ечимини ҳосил қилинади.

Тайёр бўлган ҳолатдаги бошнинг орқа қисми кесилиб, ичидаги қопламалар олиб ташланади ва орқа қисми яна жойига ёпиштирилиб, хайкалнинг ички бўшлиғига труба қўйилиб гипс билан тўлдирилади. Ва ўрнатилган труба каркасга ўрнатилиб, сўнг пардозланади.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 46

Ўзини ўзи текшириш учун саволлар

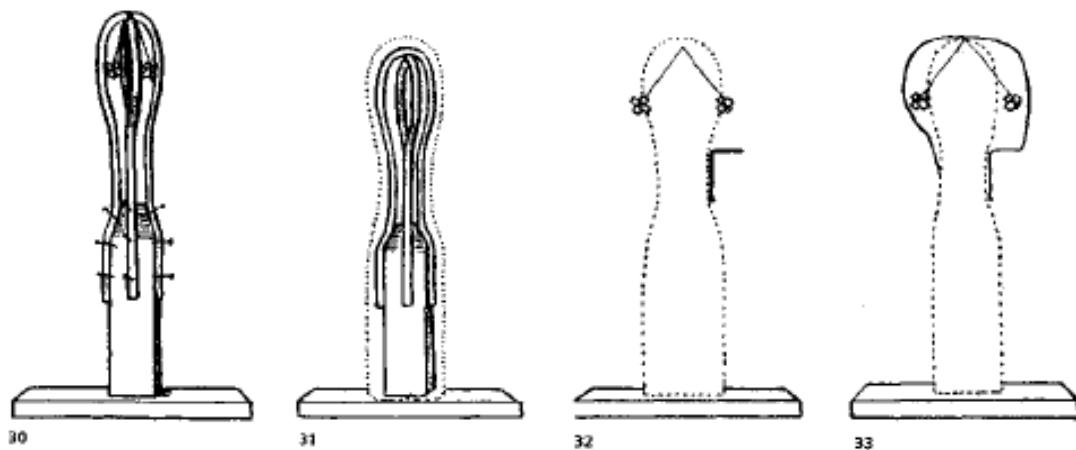
- 1.1. Геометрик шаклдаги одам боши хақида қисқача маълумот.
- 1.2. Синч нима ?
- 1.3. Синч тайёрлаш жараёни қандай ?

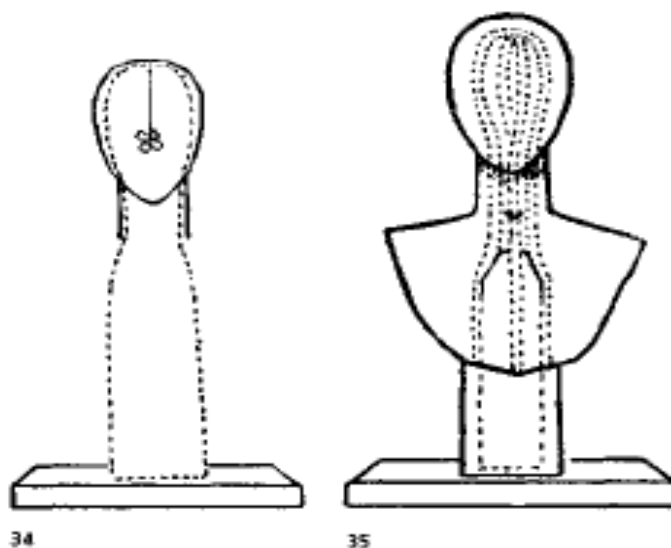
2-МАВЗУ: ГУДОН БОШИ (ГИПС МОДЕЛЬ)

Режа:

1. Синч тайёрлаш ва устига лой қоплаш.
2. Бошнинг анатомик ечимини топиш.
3. Юз қисмидаги аъзоларни тўғри жойлаштириш.
4. Пропорцияларига эътибор бериш.
5. Бош юз қисмидаги пропорцияларни тўғри топиш.

Синч тайёрлаш ва устига лой қоплаш. Портрет ишлашда геометрик шаклдаги одам боши асосий вазифа ҳисобланади. Бу вазифани бажаришда одам бош қисмини бўлақларга бўлиб, конструкцияси кўрсатилади. Рассомлар одам бош қисми конструкциясини мукаммал билиши керак. Одам бош қисмини ишлаш учун, авваламбор, синч (каркас) тайёрлаб олиш керак. Синчлар ёғочдан ёки қалин темир симлардан ясалиши мумкин. Синчга лой қоплашдан олдин крестиклар ўрнатилади, бу лойнинг тушиб кетишини олдини олади. Синчлар ишланиши керак бўлган хайкалнинг хажмига қараб ясалади.

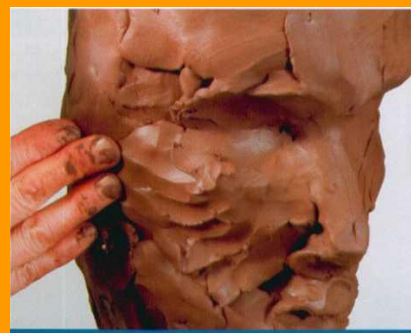
Incision head

Аввал ишни эскизда ишлаб туриб, ушбу эскиз асосида иш катта хажмга ўтказилади. Ҳар бир ишнинг яратилиши жараёни худди шу тартибда амалга оширилади.

SCULPTURE
on the first steps of Manual
It is a supplement to the program of study sculpture

МОДЕЛЛАШТИРИШ (ЛОЙ)

Сопол моделлаштириш – ҳайкалтарошликнинг энг қадимги ва асосий техникаси. Лой кейинчалик бундай бронза каби, металл қўйма бир ҳайкал, куйдириладиган ҳайкалтарошлик шаклида бир материал сифатида тўғридан-тўғри фойдаланиши ёки ишлаб чиқариши мумкин. У ерда лойдан кўп турлари бор, ва ҳар бир амалий мақсадлар учун фойдаланиши мумкин. Таркиби, лой, граиний силлиқ, қўпол ёки қаттиқ бўлиши мумкин ва унда темир присутствуюсчеге ҳажмига қараб, оқ, кулранг, тўқ сариқ, жигарранг ёки қизил бўлиши мумкин. Оқ лой ёки ўз ичига олади, ёки жуда оз темир ўз ичига олади, ва қизил киллер темир жуда юқори контент йўқ. қолиплари қисмлар учун ишлатиладиган лой силлиқ, лекин жуда юмшоқ ва эгилувчан бор, ва лойдан қаттиқ навлари ҳам ўз шаклини сақлаб қолиш ва кенг қўламли ҳайкалтарошлик ҳайкалтарошлик учун энг мос бўлган.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic. Introduction. Page 40

Бошнинг анатомик ечимини топиш. Гудон боши анатомик шаклга эга бўлиб, унда одамнинг бош қисмидаги мускулларнинг шакллари кўрсатиб берилган. Талаба бунга қараб туриб одам бошидаги мускулларнинг шаклини, кўринишини ва бир-бири билан қандай боғланишини кўриб амалда ўрганади.

Юз қисмидаги аъзоларни тўғри жойлаштириш. Ишини ён қисми билан жойлаштириб, белгилаб олган кўкрак марказидан урта пландан иборат кўкрак профили тўлдирилади. Бошланғич иш фаолиятидаги бартараф этилган муаммолар кейинчалик ишнинг кўп хатоларини олдини олади. Моделни иш бошланишидан бошлаб, станок даражаси баландлигига, калласи тўғри қилиб утказилади. Ҳайкал калласи кейинчалик қайси йўналишга қараган бўлмасин моделдан бошни тўғрига қараши талаб қилинади. Бу кичик бўлақлар ёрдамида пешона, орқа мия, жағ қисми, бўйин, елка ва хаттоки кўз, бурун, оғиз, қулоқлар ҳам аниқ кўрсатилади.

Жағнинг ва пастки лаб қисмини шакллантириш. Бошининг шакли устида ишлаш учун бармоқлардан фойдаланинг. Юз қисмини лаб, кўз соққаси, ёноқлар кенгайтмалари, бурун, қулоқ, шунингдек, мушак ҳосилалар ташиқил этади. Моделлаштириш учун лаблари орасида ажратмалар ҳосил қилиш.

Karin Xessenberg. SKULPTING Basics. Everything you need to know to create fantastic.

Introduction. Page 44

Пропорцияларига эътибор бериш. Лойдан фиксация қилган гугурнинг учи айнан ушбу нуқтага тўғри келиши назорат қилинади. Бурун учидан даханнинг энг бўртиб турган нуқтасигача масофани ўлчаб, эҳтиёткорлик билан циркул нинасини бурун маркази нуқтасига жойлаштирилади. Сўнг дахан орқали ярим айлана ўтказилади. Бир қўлда циркулни ушлаб туриб иккинчи қўл билан ярим айлана марказига гугурт қўйилади. Аввал ўтказилган ўлчовларни яна бир бора, циркул ёрдамида кўриб чиқилади. Агар ўлчовларда адашилган бўлса, ўлчовлар кайтатдан кўрилиб, гугурт жойлашуви ўзгартирилади. Циркул нинасини гугуртга ўрнатиб дахандан соч бошланган жойгача масофани ўлчаб, пешона устида ярим айлана чизилади. Ён томондан бошлаб қулоқдан соч бошланган жойгача масофани ўлчаб, ярим айлана чизилади. Ўлчовни иккала томондан ўтказиб, чизиклар кесишган жойга гугурт жойлаштирилади.

Бош юз қисмидаги пропорцияларни тўғри топиш. Бу вазифада одам бошининг ҳар бир қисми шаклларга бўлиб кўрсатилади, яъни бош қисми майда бўлақларга бўлинади ва бўлақларнинг пропорционалиги таъминланади. Бу кичик бўлақчалар ёрдамида пешона, орқа мия, жағ қисми, бўйин, елка ва хаттоки кўз, бурун, оғиз, қулоқлар ҳам аниқ кўрсатилади. Ҳар бир бўлақни ишлаш жараёнида уларнинг пропорционалиги ва уйғунлигига катта аҳамият бериб борилади.

Incision head

Аввал ишни эскизда ишлаб туриб, ушбу эскиз асосида иш катта хажмга ўтказилади. Ҳар бир ишнинг яратилиш жараёни худди шу тартибда амалга оширилади.

SCULPTURE

on the first steps of Manual

It is a supplement to the program of study sculpture

Ўзини ўзи текшириш учун саволлар

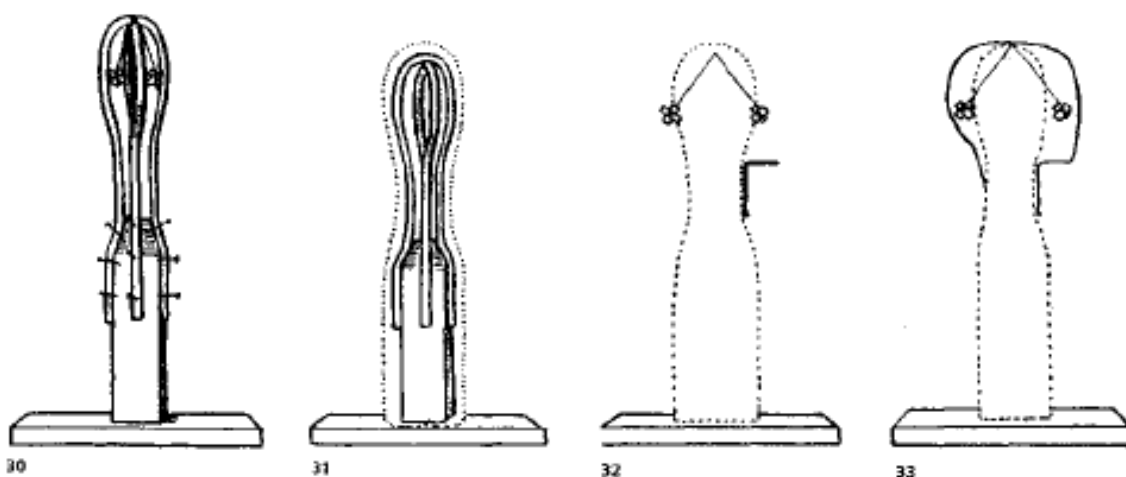
- 1.1. Синч тайёрлаш жараёни қандай ?
- 1.2. Синч устига лой қоплаш услуби ?
- 1.3. Одам бошидаги катта қисмларнинг нисбати қандай қурилади ?
- 1.6. Одам юз қисмини ўрганиш йўллари ?
- 1.7. Юз қисмларининг пропорциясини топиш ?
- 1.8. Юз қисмларининг пропорцига мос жойлаштириш ?
- 1.9. Бошни қандай геометрик шаклларга бўлиб чиқилади ?

3-МАВЗУ: ОДАМ БОШИ МУРАККАБ КЎРИНИШДА (ГИПС МОДЕЛЬ)

Режа:

1. Синч тайёрлаб лой қоплаш ва пропорциясини тўғри топиш
2. Мураккаб кўринишдаги бош хажмларига эътибор бериш
3. Юз қисмлари пропорция-ларини тўғри топиш
4. Кўз, бурун, кулоқ ва оғиз нисбатларини мос топиш
5. Анатомик ечимни топиш
6. Ишни реалистик асосда якунлаш

Портрет танлашда унинг мураккаб кўринишда эканлигига эътибор бериледи. Яъни портретнинг бирон бир томонга гавдага нисбатан қайрилганлиги, соч турмаги ёки бош кийими бўлиши мумкин. Талабаларнинг кўрик учун ишлайдиган ҳайкал хажми 1,5 натурадан ошмаган холда бажарилиши керак. Ҳайкалнинг пропорциялари ва характерли томонлари топилиши лозим.

Incision head

Аввал ишни эскизда ишлаб туриб, ушбу эскиз асосида иш катта хажмга ўтказилади. Ҳар бир ишнинг яратилиш жараёни худди шу тартибда амалга оширилади.

SCULPTURE

on the first steps of Manual

It is a supplement to the program of study sculpture

Мураккаб кўринишдаги бош хажмларига эътибор бериш. Тайёр бўлган синчни станокга жойлаб олиб, хуллаб лойнинг қалин қатлами билан коплаймиз. Лойни синчга бўйин жойидан бошлаб жойланг, уни асос қилиб олиб калланинг юкори нуктаси даражасига кадар кутаринг. Эслатиб ўтишим керак, вертикал трубка айнан марказ бўйича ўтиши шарт.

Лойдан кутарилган устунни ен томони билан жойлаштиринг; улчашларни утказиб туриб, дахан даражасини аниқланг уни белгилаб олинг. Лой қатламлари орасида хаво йигилиб олмаслиги мақсадида қўлингиз билан маҳкам эзиб туринг. Иш бошида дахан бўйинга нисбатан турги жойлашувини белгилаб олинг. Дахан шаклини буртириб қилсангиз, кейинчалик муаммолар пайдо бўлган холда доим тугирлаб олиш имкониятига эга бўласиз. 18 квадрат дюймли тахтадан ясалган тирговичнинг марказига вертикал холатда баландлиги 9 дюйм, эни 1 1/2дан 2 дюймгача бўлган тахта фрагментини жойлаштиринг. Тахтали фрагментга кўргошиндан ясалган трубкани котириг, унинг юкори қисми бўлажак хайқалингизни бош суяги даражасида бўлиши керак.

Юз қисмлари пропорцияларини тўғри топиш. Моделни иш бошланишидан бошлаб станок даражаси баландлигига, калласини тўғри қилиб ўтказинг. Ҳайқалингиз калласи кейинчалик қайси йўналишда қараган бўлмасин моделдан бошни тўғрига қарашини талаб қилинг. Айнан улар пропорциялари калланинг шаклига таъсир кўрсатади.

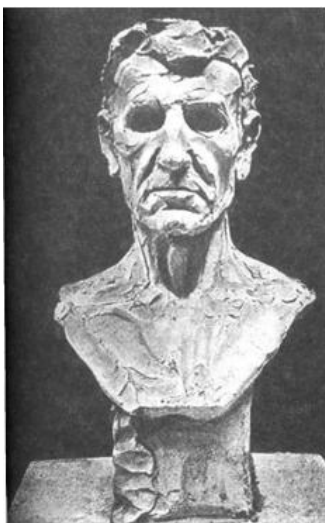
Бурун бурчаклари томон 2 та чуқурчани белгилаб олиб, уларнинг устида кошлар шаклини белгилаб олади. Суяклар шаклига аҳамият берган холда пешона жойини аниқлаб олади. Юзнинг барча йирик қисмлар белгилаб олинганидан сўнг модел ва ишингизни ен томони билан жойлаштириб

қўлоқларни яшашга ўтинг. Ишнинг сўнгида калланинг тепа қисми, бошнинг орқа томонини ясаб олиб, бўйин билан боғланиш жойига ўтинг.

Иш жараёнининг ушбу даражасида укувчи, модел ва уз ишини барабар айлантириб, уларни бир хил нуктада кузатиб туриши шарт. Айлантриб кузатиш деганда бирданига 180° га эмас, балки кам-кам жуда кичик масофани назарда тутдим.

Соч яшашни бошлаган пайтингизда, асосий массага ахамият беринг, сочни турли планларда яшаш керак, сабаби сочнинг каттиклик эффекти детализация билан эмас, балки планларнинг қўплиги ҳамда улардаги ёруглик ва сояларнинг турланишига боғлиқ. Берилган тавсияларга риоя қилсангиз, бир неча асбоб орқали бажарилган манипуляциялар ва лойнинг озгина кушилмаси сочларга бетакрор тириклик ва ҳаёт бахш этади. Бош хайкали устида иш бошлашдан аввал юз атрофида сочларнинг усиш йуналишини яхшилаб ўрганиб чиқинг. Эсда тўтинг илдизлар енидаги сочлар доим тукрок кўринишга эга.

Сочларни белгилаб, бир неча маротаба хайкалингизни чизиб олиб, барча анатомик шаклларни қўллаб барчасини боғлаб олиб, хатолар устида ишни нихояга етказганингиздан кейин тўрган (пол баландлиги) даражангиздан пастрок ҳолатни эгаллаб моделнинг кундаланг тушган кесимларини кўриб чиқиб, хатолар бўлса тугирланг. Ушбу муолажани нафақат пастки ҳолат, балки барча ракурслардан кўриб, татоларни бартараф этишингиз лозим.

Кўз, бурун, қулоқ ва оғизнинг бир-бирига нисбатлари. Ишингизни режалаб олиб циркуль ёрдамида қуйидаги ўлчовларни ўтказинг:

1) Қулоқдан қўлоқгача бўлган масофа. Ўлчовларингизни қайд қилиб қуйиш учун гугуртдан фойдаланинг.

2) Модел ва ишингизни ён қисми билан жойлаштиринг, горизонтал вазиятда чўзилган қўлингизда қулоқ чуқурчаси бурун учига нисбатан жойлашувини аниқлаб олинг. Аниқлаган нуктангизни иккинчи томондан ҳам яна бир бор текшинг.

3) Қилган ўлчовларингизни ишингизга туширинг. Лойдан фиксация қилган гугуртингизни учи айнан ушбу нуктага тўғри келишини назорат қилинг;

4) Бурун учидан даханнинг энг буртиб тўрган нуктасигача масофани ўлчаб, эхтиёткорлик билан циркул нинасини бурун маркази нуктасига жойлаштиринг. Сўнг дахан орқали ярим айлана ўтказинг. Бир қўлингизда циркулни ушлаб туриб иккинчи қўлингиз билан ярим айлана марказига гугуртни тикинг.

5) Аввал ўтказилган ўлчовларни яна бир бор циркул ёрдамида кўриб чиқинг. Агар ўлчовларда адашган бўлсангиз ўлчовларингизни қайтадан кўриб, гугурт жойлашувини ўзгартиринг.

6) Циркул нинасини гугуртга ўрнатиб дахандан соч бошланган жойгача масофани ўлчаб, пешона устида ярим айлана чизинг.

7) Ён томондан бошлаб қулоқдан соч бошланган жойгача масофани ўлчаб, ярим айланани чизинг. Ўлчовни иккала томондан ўтказиб, чизиқлар кесишган жойга гугуртни жойлаштиринг.

Юқорида кўрсатилган 7 та ўлчовни диққатлик билан амалга ошириш керак. Имкон даражасида гугуртни лой билан қопламанг, ишингизни тугатмагунча уни хайкал ичига киргизиб юборманг.

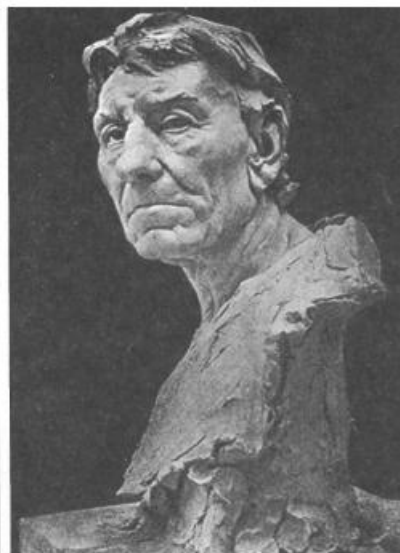
Яна битта ўлчовимиз, дахандан кошгача масофани ўлчаш. Уни аниқлик билан ўлчаш учун, модел қошларнинг баландлиги тенглигини ярим айлана чизинг. Сўнг циркул ёрдамида ишингиздаги қошлар даражасини ўлчаб, уларни таккосланг.

Бошнинг анатомик ечими. Моделни безовта қилмаган холда, олган ўлчовларни ёзиб боринг. Энди, синч тўғри кўрилиб, ўлчовлар аниқланганидан кейин бош суяги анатомик ечимимни топиш лозим. Инсон танасининг аксарият, қисмини суяклар ташкил этади.

Ишни реалистик асосда якунлаш. Ҳайкалнинг реалистик ҳолатда асослаш учун Ишингизни якунлашдан олдин ҳайкалнинг устки қатламини жуда юмшок ингичка лой қатлами билан қопланг. Бу «янги тер» барча дунглик ва чуқурликларни анчагина юмшатиб беради. Ҳайкалда ажиннинг турли шакллари яратиш учун лойни эзиш шарт эмас, бармигингиз билан юкоридан тўғри шакл берсангиз бас. Ортикча лой котмасини олиб ташланг.

Ўзини ўзи текшириш учун саволлар

- 1.1. Одам бошидаги катта қисмларнинг нисбати қандай қурилади ?
- 1.2. Одам юз қисмини ўрганиш йўллари ?
- 1.3. Юз қисмларининг пропорциясини топиш ?

4-МАВЗУ: Одам бош суяги (гипс модел).

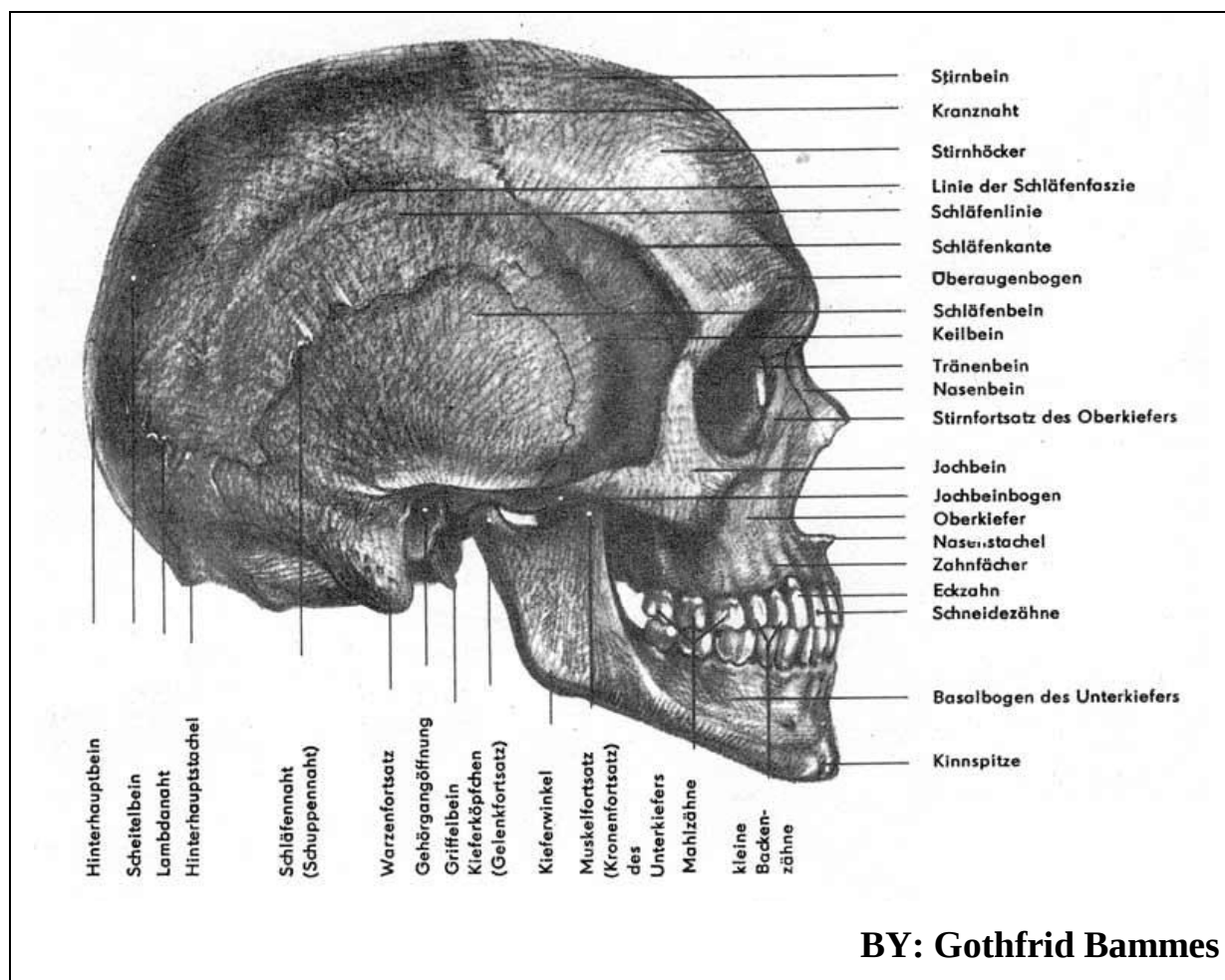
Режа

1. Бош суяги ҳақида қисқача маълумот
2. Синч тайёрлаб, устига лой қоплаш;
3. Бош суягидаги катта қисмларнинг нисбатларини қуриш;
4. Юз қисмлари пропорцияларини тўғри топиш;
5. Инсон юзидаги характерли чизиқларни топа билиш;
6. Бошнинг анатомик ечимини топиш, ишни якунлаш.

Бош суяги ҳақида қисқача маълумот

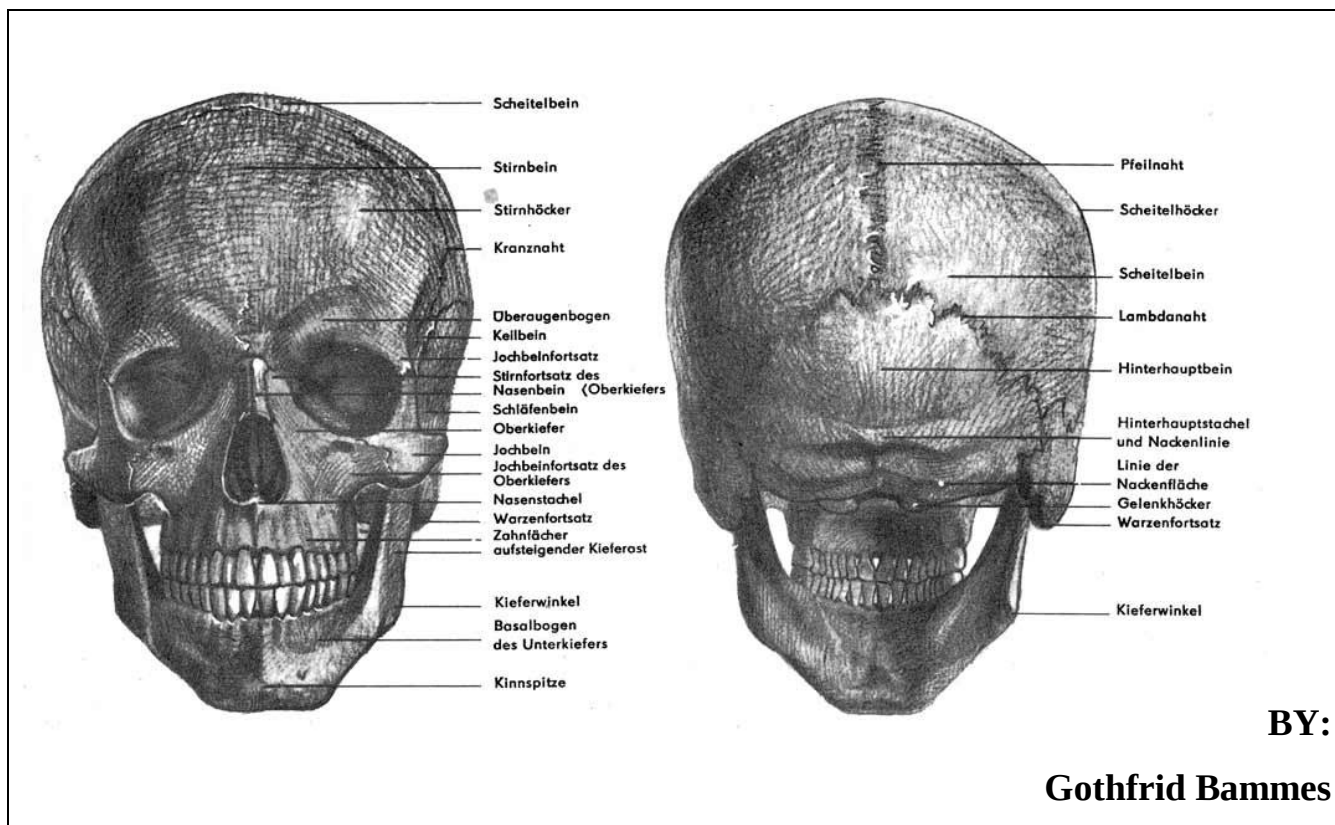
Одам бош тасвирини тасвирлашдан олдин булҳувси мутахасис уни аввало асосин яан бош суягини яхшилаб урганмоҳи зарур чунки бош суягни яхши урганмасдан туриб келажакда одам бош тасвирини тасвирлаш мумкин эмас .Одам бош суяги хох эркак боши бқладими хох аёл бош суяги бўладими уни яхши ўзлаштириш талабадан уни яхшилаб ўзлаштириш талаб қилинади. Одам боўш суягидаги хар бир шакллар нима вазифани бажариши унда юза

қисимлани қандай жойлашуви ва унинг асосни нима ташкилишини одам бош суягини тасвирлаш орқали маълумотга эга бўлади.

Ишни бошлашдан аввал ҳамма нарсани тайёрлаб олиш, иш шароитини яратиш керак. Кўпинча талабалар каркасга лойни тартибсиз, тўғри келганча ёпиштириб ташлайдиларки, шундан сўнг каркасни ҳам, моделни ҳам илғаб бўлмайди. Бу нотўғри, лойни қўлга олишдан олдин натуранинг характери ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш, уни диққат билан ўрганиб чиқиш, турлича ёруғликда ҳар томондан кузатиш керак. Бошнинг турини аниқлаб олиш зарур. Олд томондан қараганда бошнинг тўртта асосий шакли бўлади.

Тўғри тўртбурчак шаклида, чакка, юқори ва пастки жағлар чекка нуқталари айтайлик бир вертикал, тўғри чизикда жойлашган.

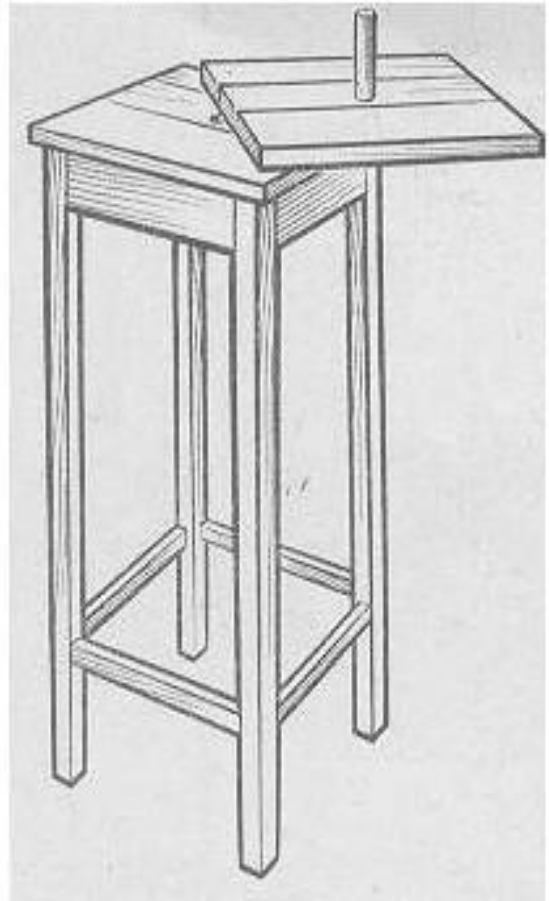
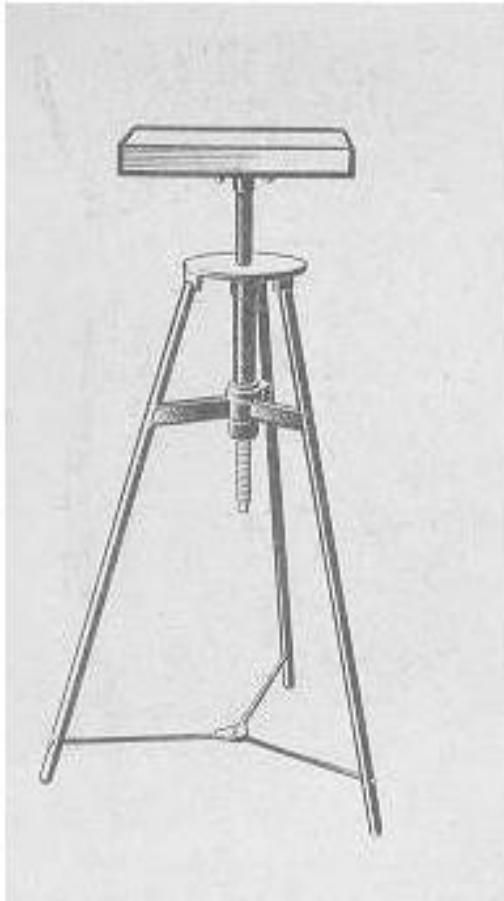
BY:

Gothfrid Bammes

Синч тайёрлаб, устига лой қоплаш

Дикқатингизни шунга қаратмоқчиманки, анатомия фани инсон тузилишининг асосий қонунларини ўргатса, тирик модел ушбу қонунларни ўзида жалб этган ҳолда, ўзига хос индивидуаллик орқали намойиш этади.

1. Иш учун сизга айланма тахталарда жойлаштирилган иккита дастгоҳ керак бўлади. Уларнинг бири хайкал учун бўлса, иккинчиси модел учун хизмат қилади; уларнинг баландлиги полдан 3 фут 4 дюймдан 3 фут 6 дюймгача бўлади.

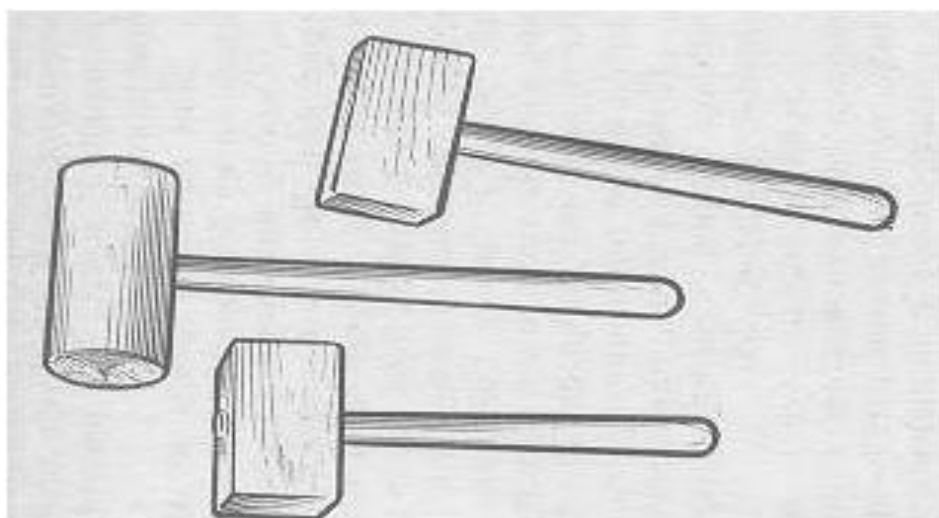

2. 18 дюйм улчамли иккита ёгоч тахталарни олинг, хайкалингиз улчовларига караб бу курсаткич катта ёки кичик булиши мумкин. Иш давомида нокулайлик хис этмаслик учун тахталарни мих ёки шуруплар билан котириш мумкин.

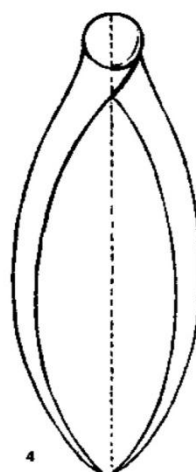
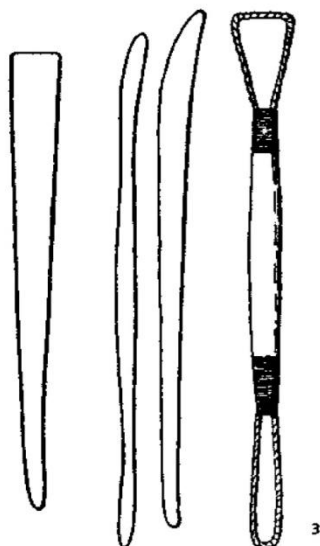
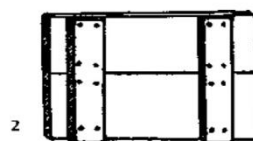
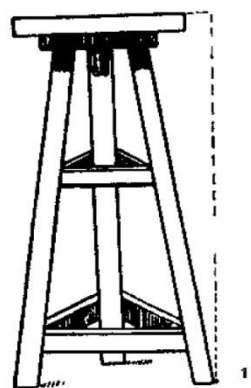
3. Иш бошида энг содда шаклдаги тахтали асбоблар керак булади. Ижодингиз учун огир асбобларни имкон даражасида кулламанг, хайкалингиз жуда кичик улчамда булмаса ута кичик ва ингичка асбобларни хам куллаш тавсия этилмайди. Асбобларнинг шакллари **3 расмда** намойиш этилган.

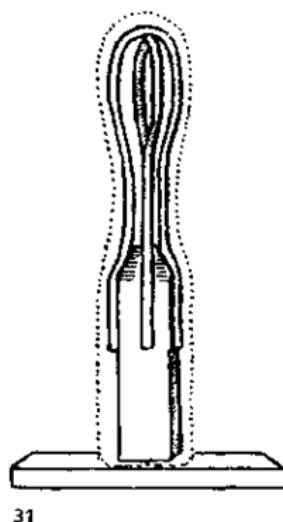
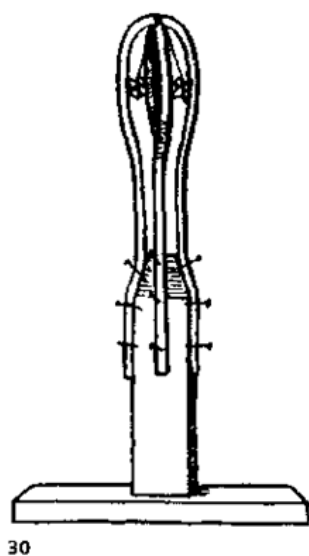
4. 10-12 дюйм узунликдаги оёкчалари эгилган 2 та катта темир циркул ёки кронциркулни олинг. Уларни буюртмага килдирсангиз ҳам булади **(4 расм)**. Бундан ташқари ҳайкалтарошликда ишланган ишларни текислиги учун хизмат қилувчи болғачалар ҳам асосий иш қироли сифатида иштирок этади.

5. Иш давомида бармокларингизни артиб туриш учун кичик губка ҳамда хайкални битгунча ёпиб турадиган эски мато ҳам керак булади. Лойни котишини олдини олиш ва хуллаб туриш учун баъзида кичик насос ёки катта чуткадан фойдаланилади.

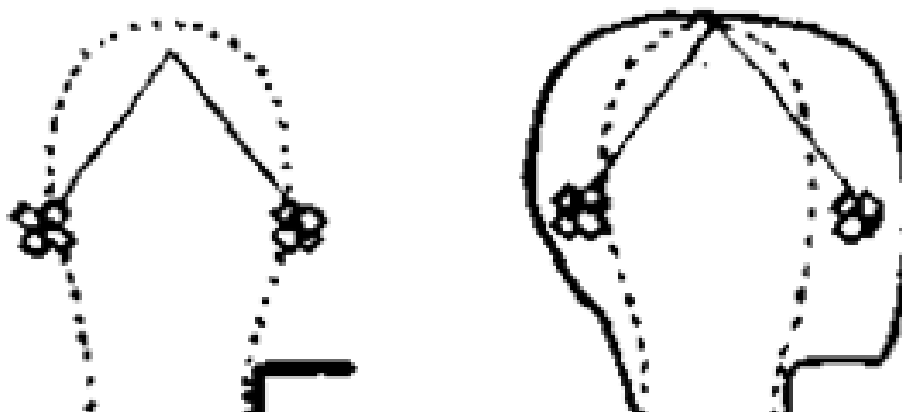

18 квадрат дюймли тахтадан ясалган тирговичнинг марказига вертикал ҳолатда баландлиги 9 дюйм, эни 1 1/2дан 2 дюймгача булган тахта фрагментини жойлаштиринг. Тахтали фрагментга кургошиндан ясалган трубкани котиринг, унинг юкори кисми булажак хайкалингизни бош суяги даражасида булиши керак.

Агар кургошинли трубка мустахкам эмас деб ҳисобласангиз унинг учига иккита «капалакларни» жойлаштиринг. Улардан бири бошнинг олди қисми учун бўлса, иккинчиси орқа қисми учун хизмат қилади. Каркасни мустахкамлигини таъминлаш жуда муҳим масаладир, укувчига буни етказиш зарур.

Тайёр бўлган каркасни станокга жойлаб олиб, хуллаб лойнинг калин катлами билан коплаймиз. Лойни каркасга буйин жойидан бошлаб жойланг, уни асос қилиб олиб бош суягининг юқори нуктаси даражасига қадар кутаринг. Эслатиб ўтишим керак, вертикал трубка айнан марказ бўйича ўтиши шарт.

Лойдан кутарилган устунни ён томони билан жойлаштиринг; улчашларни ўтказиб туриб, даҳан даражасини аниқланг уни белгилаб олинг. Лой катламлари орасида ҳаво йиғилиб олмаслиги мақсадида қулингиз билан маҳкам эзиб туринг. Иш бошида даҳан бўйинга нисбатан турғи жойлашувини белгилаб олинг. Даҳан шаклини буртириб қилсангиз, кейинчалик муаммолар пайдо бўлган ҳолда доим тугирлаб олиш имкониятига эга бўласиз.

Ишингизни юқори қараб давом эттиринг, ён қисмидан бошнинг орқа томонига ўтинг. Асосий контурларни белгилаб олиб бўлажак бошнинг овал шаклини ясаб олинг, унда сиз юзнинг барча деталлари ўстига иш бошлашингиз мумкин.

Натурадан бош яшадан аввал укувчи камида 2 та гипс куймаларидан нусха килиши шарт. Масалан Люций Вер бош суягисини ёки «Кулгудаги фиръавн» (антик бюст). Курсатилган хайбош суягирнинг анатомик тузилмаси, улардаги массанинг жойлаштирилишининг тиниқлиги укувчи томонидан бериладиган куп саволларига аниқ жавоб бериши турган гап.

Биздаги дид боскичма-боскич шаклланиб боради, шунинг учун факат бир неча жиддий дарслардан сунг биз ушбу мукаммал санъат намоёндаларини тушуниб етиб уларда урганиш имкониятини кулга киритамиз.

Гўзал намуналарнинг нафакат ташки, балки стилистик бетакрорлигини тушуниб етканимиздан сунг бизнинг дарсларимиз тез узлаштирилади. Табиат конунлари ва тамоиллари билан якиндан танишиб уларни тушуниб етсаккина шахсий хис-туйгуларимизга кенг имкониятлар очиб беришимиз мумкин.

Modellin:

A GUIDE FOR TEACHERS AND STUDENTS

BY ED. LANTERI

London: CHAPMAN & HALL, Ltd II Henrietta Street, W.C. 1902

Бош суягидаги катта қисмларнинг нисбатларини куриш

Бош суягини яшаш иши кўз косасини ишлашдан бошланади. Кейин кетма-кетликни ўз жойида амалга ошириш бошланади, яъни бурун бурчаклари томон 2 та чуқурчани белгилаб олиниб, уларнинг устида қошлар шакли белгилаб олинади. Суяклар шаклига ахамият берган ҳолда пешона жойини аниқланади. Юзнинг барча йирик қисмлар белгилаб олинганидан сўнг модел ва ишни ён томони билан жойлаштирилиб қулоқлар ости суяклари яшашга ўтилади.

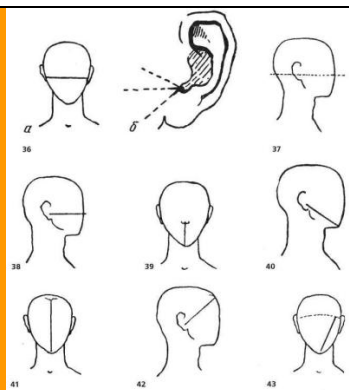
Шу услубда одам бош тузилишини хажмли қилиб ишлаб олинганч, циркуль ёрдамида қуйидаги ўлчамларни теширишга киришилади:

- 1) Иккала қулоқлар оралиғини, қулоқ суппачаси пастидан қулоқ солинчоғининг тепа қисмидаги нуқтадан ўлчаб олинади ва ўз ишингизда ана шу иккала нуқталарни гугурт чўпини лойга санчиб қўйиб белгиланади. Белгиланган нуқталарни олд кўринишдан бир хилда горизонтал чизиқ устида эканлигига аниқ ишонч ҳосил қилиб олинганч, ён кўринишдан шовқил ёрдамида энгак кўтармасига нисбатан қандай чуқурликда жойлашганини аниқланади. Иккала нуқталарни аниқ топиб олинганига ишонч ҳосил қилинганидан сўнг, ўша жой атрофига лой қўйилади.
- 2) Ўз ишингиз ва моделни бир хилдаги ён кўринишга буриб, чизғич ёки тўғри нарсаярдамида кўлни узатиб чизғични горизонтал тутган ҳолатда буруннинг асосига ва қулоқ супрасининг чуқурчаси горизонтал туғри чизиққа нисбатан пастда ёки юқорида жойлашганлигини аниқлаб олинади. Агар ҳар иккала нуқта битта горизонтал чизиқда ётган бўлса иккинчи ён кўринишдан текширилади, сўнг олд кўринишдан бурун учини юзнинг ўрта чизиғи устида эканлигини аниқлаб олинади;
- 3) Моделдан қулоқ супраси чуқурчасидан бурун асосигача

бўлган масофани хар иккала ён кўринишдан ўлчаб ўз ишинги эга ўтказинг. Юзнинг хар иккала томонидаги ўлчамлар тенг ва аниқ топиб олингач, ўша нуқтага буруннинг асосига ва юзнинг ўрта чизиғи устига тўғри келган бўлса гугурт чўпини санчиб белгилаб олинади;

- 4) Бурун асосидан пастки жағнинг тери билан қопланган (юз ўрта чизиғи жойлашган) энг пастки қисмигача ўлчаб, бир қўлингиз ёрдамида циркул оёғини бир учини охиста бурун асосига ўрнатиб, иккинчи учи билан иккинчи қўлингиз ёрдамида пастки жағ устида ярим айлана чизилади;
- 5) Олинган ўлчамлар аниқлигини текшириб кўриш учун циркуль билан хар иккала кулоқдан пастки жағ танаси ўртасигача бўлган масофани ўлчаб, аввал ўлчаб олинган нуқталарга солиштириб кўрилади. Ўлчамлар тўғри келса, демак бошланғич ишлар тўғри бажарилган, тўғри келмаса санчилган гугурт чўпининг ўрни ўзгартирилади ва хар иккала масофа аниқ топилгунга қадар ўлчов олиш ва текшириш ишлари давом эттирилади;
- 6) Пастки жағдан сочнинг бошланиш жойигача бўлган масофани ўлчаб, циркулнинг бир оёғини пастки жағда жойлашган гугурт чўпи устига қўйиб пешона устида ярим доира чизилади;
- 7) Ён кўринишдан кулоқ, пешонанинг тепа қисми ўртасидаги сочнинг бошланадиган жойигача бўлган масофани ўлчанади ва циркуль ёрдамида ярим доира чизилади. Худди шу услубда иккинчи кулоқдаги нуқтадан ҳам ярим доира чизилади. Пешона тепасида чизиқлар кесишган нуқтага гугурт чўпини санчиб белгилаб олинади.

Юкорида курсатилган 7 та улчовни ута диққатлик билан амалга ошириш керак. Имкон даражасида гугуртни лой билан копланганг, ишингизни тугатмагунча уни хайкал ичига киргизиб юборманг.

Modellin:

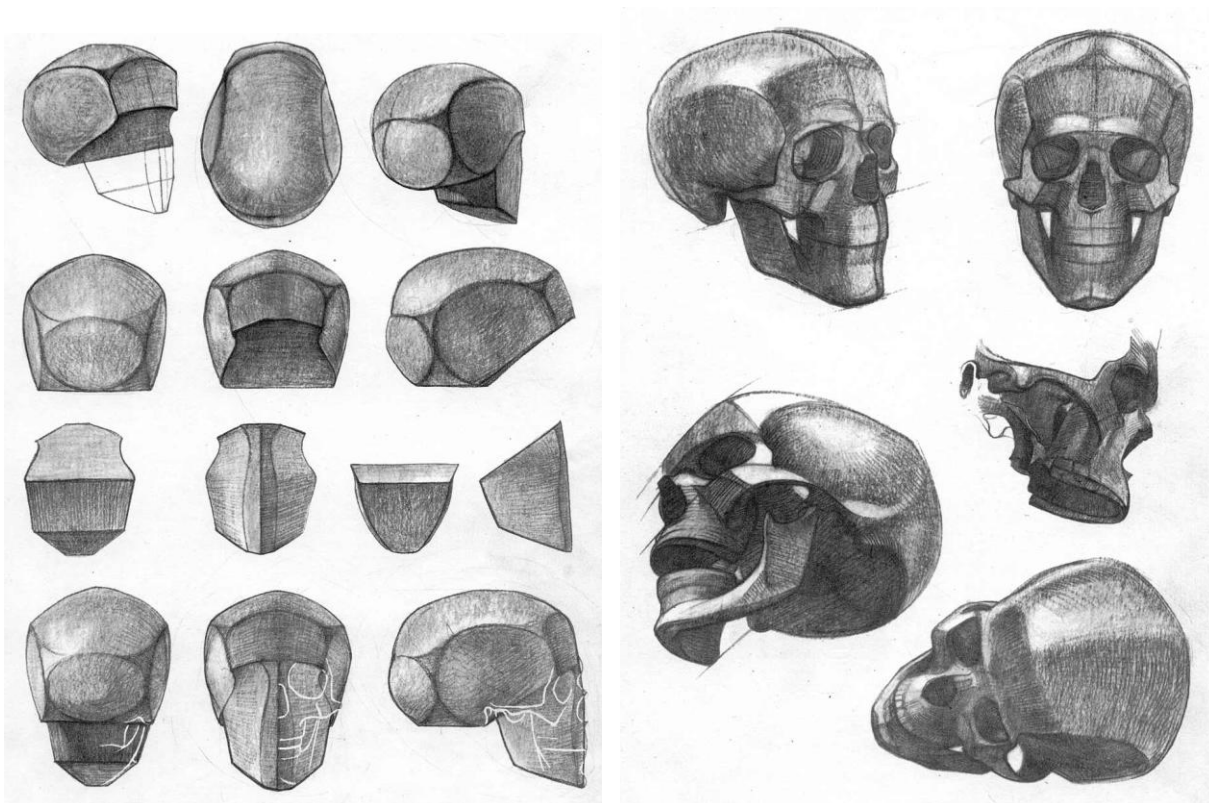
A GUIDE FOR TEACHERS AND STUDENTS

BY ED. LANTERI

London : CHAPMAN & HALL, Ltd II Henrietta Street, W.C. 1902

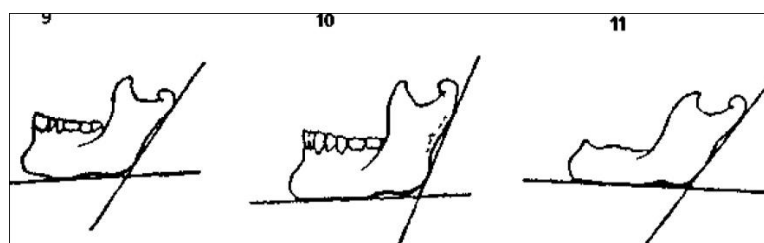
Ишнинг сўнгида бош суягининг тепа қисми, бошнинг орқа томонини ясаб олиб, бўйин билан боғланиш жойига ўтилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, алоҳида эътиборни олдиндан куринмайдиган қисмларга қаратинг. Айнан ушбу нуқталар фасни ҳосил қилади; акс ҳолда фасда куринмайдиган деталларга ишлов бермасангиз хайкалингизни юз қисми конструкция ҳамда ранга эга бўлмай қолиши мумкин. Шунинг учун мен яна такрорлаб утаман хайкалингизни тинмай айлантириб, турли ракурслардан ишингизни куринг, уни тепадан, пастдан, ҳама томонлардан расмини солинг. Ҳеч қайси нуқтасини назоратингиздан чиқарманг. Бу маслаҳатларга риоя қилган холингиздагини мумайгина меҳнат ҳамда вақтингизни олган ишингиз хайкал деб аталиши мумкин. Иш ниятида моделни ҳамда ишингизни ён томондан тушадиган ёруғликка утказинг, чунончи ёруғлик ва соя жилоси шакллар йўналишини аниқ кўрсатиб беради.

Юз қисмлари пропорцияларини тўғри топиш

Маколанинг элементар қисмида мен оғиз шакллариинг турли бўлинмалари туғрисида тухтатилиб утган эдим; энди диққатингизни оғиз бўшлигининг бурчакларидаги планлар ҳаракатига қаратаман.

Юқори лаб устида озгина катта, теккисликни кузатишингиз мумкин, у ингичкалашиш ва чўзилиш хусусиятига эга.

Бу ҳолат асосан юқори лабнинг икала томонида кузатилиши, баъзи ҳолларда буни паст лаб остида ҳам қуришимиз мумкин. Юқори лабда биз учта бир биридан мустақил бўлган планларни, пастки лабда иккита бир

биридан мустакил булган планларни, бевосита пастки лаб тагида яна иккита шаклни куришимиз мумкин.

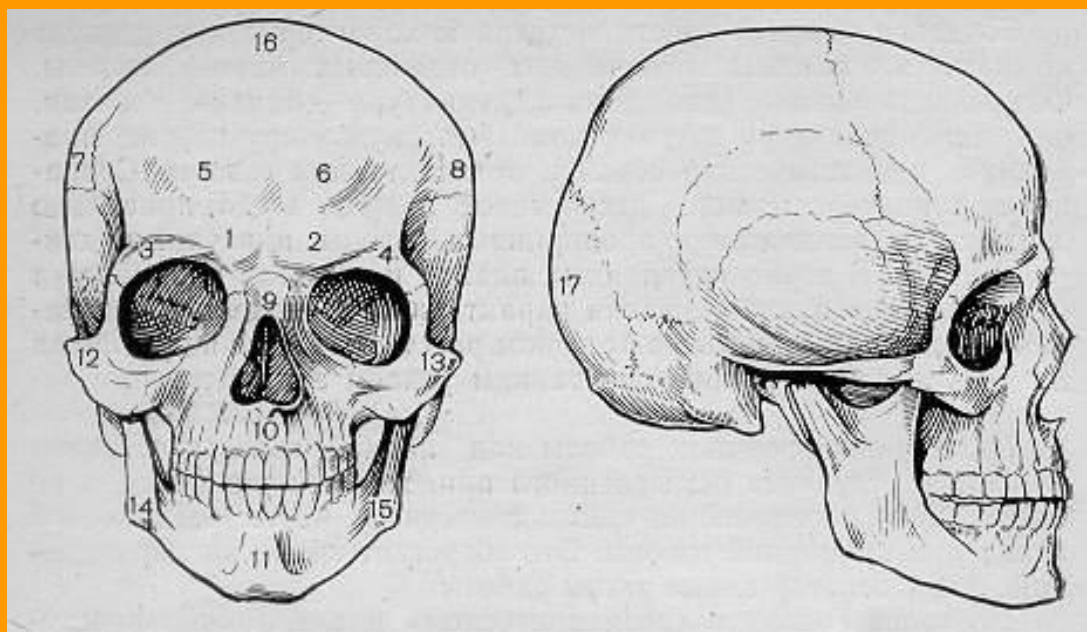
Ушбу расмда бошнинг юз қисми суякларининг чиқиб турган дўнг жойлари кўрсатилган. Бош суягининг ҳамма қисмлари асосан жуфт ва уларни иложи борица бир вақтда яшаш керак. Шунингдек уларни бошнинг ўрта чизиғи, симметрик ўқини сақлаш керак.

Кесиб ишлаш усули билан бошнинг асосий кўриниши шаклини кўриб олиб, кейин бош суяги суяги тузилиши ва характери аниқлаб бўлиб бошнинг юмшоқ қопламларини яшашга ўтиш мумкин. Шу ерда айтиб ўтиш керакки бош намунасининг суяк асоси тери қопламларини ҳисобга олиб моделлаштириш амалга оширилиб бўлинган.

ЮЗНИНГ СХЕМАТИКАСИ

Берилган схемада юзнинг булиниши курсатилган. Контур чизиклари билан белгиланган жойлар нафакат суяк ва мушак гурухлари, балки уларни нотекисликларини кайтариб турадиган тердан ҳам ҳосил топган. Ушбу шакллар купрок ёки камрок ҳолда эркак ва аёл юзда акс эттирилган. Ёш болада бу шакллар яккол куринмасада, биз уларни мавжудлигини ёдда тутган ҳолда аниқлашга ҳаракат киламиз, улар текисликнинг жуда енгил булган аксини ҳосил килади. Кекса одамнинг юзида эса ҳеч қандай муаммосиз кузатилади.

Баъзи ҳолларда жуда содда юзларда ушбу массалар кузга ташланмаслиги мумкин, эримтонларни рангбаранглигини англаш учун кучли ен чирок шароитида ишлаш лозим, шундагина буртиш ва чуқурликлардан ҳосил булган барча узғаришларни куриб оламиз. Микеланжелонинг «Давид» ва «Канизак» асарларида шаклларнинг яккол ва шаффоф куринишга эғалигидир, шу билан бир каторда улар уз соддалигини йукотгани йук. Расм солиш ёрдамида сиз хайкалнинг, барча аъзоларга ажратилган ҳолда курсатиб бера олсангиз асарингиз жонсиз ва купол куринишга эга булиши турган гап. Бу ҳолда сиз уз ишингизни ранглар билан ишлаш оркали давом эттиришингиз керак. Соддаликка, қачонки хайкалнинг анатомик механизми бажарилиб, хайкал теккислиги остига жойлаштирилганидан сунг эришиш мумкин, ва хайкалингиз узгачалиги орттириб хоҳлаган томонлама ёруғлик фонида сифатини йукотмайди. «Давид» хайкалининг бош суяги қисмидан куйма олиб уни хоҳлаган ёруғлик шароитига урнатсангиз, унинг куриниши уз якколиги ва тинниклигини саклаб қолади, барча плпнларда муаллиф томонидан берилган йуналиш куришиб, аниқ моделировка билан бирлаштирилган ҳолда бутун теккисликка ҳаракат бериб туради.

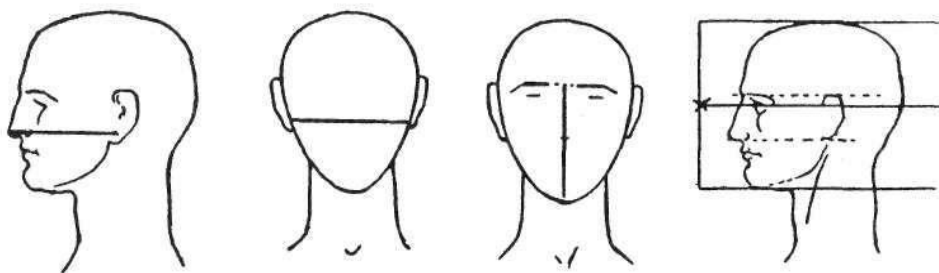
Modellin:

A GUIDE FOR TEACHERS AND STUDENTS

Кейинги ишларнинг қийинчилиги шундан иборатки, юзнинг мимика ва бошқа ифода этиш мускуллари жуда ҳам кўп ҳаракатчанлиги сабабли инсоннинг психологик ҳолатига қараб бошнинг юмшоқ қоплами ҳар дақиқа сайин ўзгариб туради.

Инсон юзидаги характерли чизиқларни топа билиш

Ижоднинг бадиий ифодадай олиш қобилиятидан ташқари, ҳайкал яшаш санъати устадан табиат қонунларини яхши билишни талаб этади. Барча жаҳон ҳайкалтарош усталари орасида мен Микеланжелони ажратиб утишим мумкин. Узининг, инсон танасини турли қисмларини акс этган бетакрор этюдлари билан истеъдоди ва ишига булган муҳаббат, ҳамда ута тиришқоклигини қурсатган. **87, 88, 89** расмларда бир-бирларига тенг булган учта масофа қурсатилган: кулоқлар уртасидаги масофа даҳаннинг пастки нуктасидан қошгача булган масофага тенг, у эса уз навбатида кулоқдан бурун учигача тенг (**90 расм**).

Бу схемага асосан юз иккита тенг қисмга бўлинишини қуришимиз мумкин. Тенг икки қисмга бўлиб келаётган чизик даҳаннинг пастидан, бош суяги суягининг энг тепа нуктаси орқали қузнинг ички бурчагидан ўтган.

Бош суягини қай бир даражада қоплаб турган ва уни шаклини такрорловчи тери-мимика мускуллари билан бир қаторда жағ ва чакка мускулларини алоҳида айтиб ўтиш зарур. Улар юзнинг пластикасига катта таъсир қўрсатади. Шунингдек юзнинг индивидуаллиги кўз, бурун, лаблар,

бўйин шакллари билан ҳам белгиланади, улар бошнинг бадий-анатомик элементларига тааллуқлидир.

Диққат билан қараганда кўз косаси суяклари ҳар бир одамда аниқ кўринади: ориқ одамда анча аниқроқ, тўла одамда кўз косаси суяклари пастки қисми айлана мускуллари анча бўртгандир. Илгари айтиб ўтилганидек, турли чуқурликлар шакли ва катталигини аниқлашга катта эътибор бериш керак.

Кўз косасининг қирралари кўзни қуриш учун асос ҳисобланади. Ўзининг ярим шари билан кўз олмаси кўз косасидан озгина ташқарига чиқиб туради. Бу эса бошни қимирлатилмай туриб 180^0 ни кўришга имкон беради.

Кўз устки томонида уни ҳимояловчи, мустаҳкам, кўз косасининг соябони бўлган, пешона суягининг қирраси чиқиб туради.

Талабалар амалий ишлари давомида бундай ўлчовлардан камроқ фойдаланишлари билан бирга кўзларни машқ қилишлари, тўғри нисбатлар олиш, ҳажм, оғирлик ўлчовларини ўрганиб олишлари ҳам керак бўлади. Одам боши этюдини ишлаш бўйича услубий кетма-кетлик тартиби юқоридаги расмларда кўрсатилган.

Бошнинг анатомик ечимини топиш. Ишни якунлаш.

Имкон даражасида анатомия бўйича билимларингизни ошириб боринг, Иш жараёнида суяклар билан бевосита ишлашни ёддан чиқарманг, сабаби остеология — суяклар тўғрисидаги фан — миология — мускуллар тўғрисидаги фанга нисбатан сиз учун ҳар томонлама зурурдир.

Асосий талаблардан бири бу анатомияни чуқур ўрганишдир. Иш бошлашдан аввал ва иш жараёнида хайкалтарош суяк ва мускулларнинг шаклини билиши ва уларнинг ўрганиб бориши шарт.

Бошнинг геометрик кўринишини кўриб бўлгач кейинги босқичга: пластик анатомияга асосланган ҳолда бош суягини аниқлашга ўтиш мумкин.

Инсон бошининг умумий шаклини кузатиб биз унда суяк тузилиши ва юпка қопламини кўрамиз. Юзнинг юмшоқ қопламида ёши ўтиши билан турли ўзгаришлар бўлади, бошнинг бош суяги қисми эса, ўз кўринишини бир оз ўзгартирса ҳам бош шаклини ташкил этувчи асос, қаттиқ конструкциялигича қолади. Бошнинг суяк асоси мускуллар ва тери-ёғ қоплами қалинлигига қараб турли қисмларида ҳар-хил даражада кўриниб, сезилиб туради.

Ишингизни якунлашдан олдин хайкалнинг устки катламини жуда юмшоқ ингичка лой катлами билан копланг. Бу «янги тер» барча дунглик ва чуқурликларни анчагина юмшатиб беради. Хайкалда ажиннинг турли

шакллари яратиш учун лойни эзиш шарт эмас, бармигингиз билан юкоридан тугри шакл берсангиз бас. Ортикча лой котмасини олиб ташланг.

Ўз Ўзини синаш учун саволлар

- . Бош суяги ҳақида қисқача маълумот ?
- . Синч тайёрлаб, устига лой қоплаш ?
- 1.3. Бош суягидаги катта қисмларнинг нисбатларини куриш ?
- 1.4. Юз қисмлари пропорцияларини тўғри топиш ?
- 1.5. Инсон юзидаги характерли чизикларни топа билиш ?

5-МАВЗУ: Одам боши портрети (гипс модел). Рельеф

Режа

1. Рельеф ҳақида қисқача маълумот.
2. Синч тайёрлаб лой билан қоплаш.
3. Инсонга хос анатомик ечимини тўғри топиш.
4. Юз тузилишидан инсон характерини ёритиб бериш.
5. Инсон ички дунёсини ёритиб бериш.
6. Ишни якунлаш.

Рельеф ҳақида қисқача маълумот.

Рельефда предмет ва фигуралар табиий улчовининг ярмида ясалган булади. Бинонинг ташки томонида, юкорида жойлаштириладиган асарларга рельефнинг бу тури тугри келмайди. Фигуралар айлана формаларга эга эмас; томошабин биринчи карашда хайкалнинг кайси томони буртиб чикган, кайси томони чукканлигини айтиб бера олмайди. Узокдан караганда форма ва контурлар ноаник куринади, сабаби фигуралар соялар архитерктура формалари узидан чикарадиган сояларда йук булиб кетади. Шу сабабли рельефни бинонинг ички декорировкаси учун куллаш кулай булиб келган .Кадимги усталар рельефни жуда яхши ишлатганлар, рельеф билан думалок рельефли нарсалар безатилган —вазалар, устунлар, (Эфеслик Диана храмида). Бу ерда юкори рельефда моделировка килинган фигуралар предметнинг юумалок шаклини бузиб , унинг нафис шаклига бекиёс зарар етказган булар эди. Бундан ташкари унинг баъзи кисмларини узок муддатдан куриш анча мураккаб булар эди.

Modellin:

A GUIDE FOR TEACHERS AND STUDENTS

BY ED. LANTERI

Синч тайёрлаб лой билан қоплаш.

Ўқув топшириқларида рельефлар тахтачаларда амалга оширилади. Тахтача талабанинг кўзи баландлигидаги ҳайкалтарошлик дастгоҳида вертикал ҳолатда қўйилади. Гипс намунаси ҳам шундай баландликда қўйилади. Бошнинг тузилишини аниқ кузатиш мақсадида икки талабага битта модел берилади. Талаба моделдан 1,5-2,0 метр масофада туради.

Бош рельефини куриш ўқув ишлари асосий замин текисликдан бошланади. Тахтагача 3-4 см қалинликда лой қатлами бериб чиқилади, ва уни текислаб олинади. Бундай текислаб олинган юзага стек ёки пичоқга учи билан бош ва бўйиннинг кўриниши енгил қилиб чизиб олинади. Тасвирни тахтачасининг юқори томонига яқинроқ жойлаштирилади, юз томонида ва бош орқасидагидан кўпроқ масофа оралик олинади. Шунингдек бошнинг умумий ҳажми тахтачанинг юзини иложи борица тўлдириб туриши керак. Кейинги босқичда бошнинг юз қисми абриси аниқ қилиб чизиб олинади. Унда бошнинг асосий нисбатлари, модел характери аниқлигига ва тўла ўхшашлигига эришиш керак. Рельеф бош ҳажмларини чуқурликда перспектив қисқариш принципи бўйича курилади.

Тадқиқотлардан маълумки, ҳажмларнинг чуқурликка қисқариб бориши преспектива қонунларининг асоси бўлган -“олтин кесим” нисбатлари қонуни бўйича амалга оширилиши керак. “Олтин кесим” қонуни қуйидаги нисбатларда: 3:5, 5:8, 8:13 ва ҳоказоларда белгиланади.

Modellin:

A GUIDE FOR TEACHERS AND STUDENTS

BY ED. LANTERI

London : CHAPMAN & HALL, Ltd II Henrietta Street, W.C. 1902

Инсонга хос анатомик ечимини тўғри топиш.

Бошни ён томонидан рельефини тасвирлаш вазифасини бажаришда энг аввал бошнинг ўрта ҳолатини аниқлаб олиш керак. Агар думалок ҳайкалтарошликда ўрта чизиқ шаклини тенг икки қисмга ажратса профиль рельеф тасвирда ўрта чизиқ асосий текисликка яқинроқ бўлади ва рельеф ҳажмини 3:5 нисбатида ажратади.

Биринчи топшириқдан фарқли равишда бошни ясашда талабалар дастлабки ниқоб ва бош суягини ясаш бўйича машғулотларда олган билим ва кўникмаларига таяниб бажарган бўлсалар, текисликда бош рельефини ясаш билан талабалар энди биринчи марта дуч келмоқдалар. Дастурнинг бу бўлимига назарий ва амалий жиҳатдан ҳам катта этибор берилади.

Ҳажмли ҳайкалтарошлик ва рельеф-пластика турлари бўлиб уларнинг асосида объектни уч ўлчовда тасвирлаш ётади. Думалок ҳайкал ҳақиқий кўринишда уларнинг баландлиги, кенглиги ва чуқурлигини ҳақиқий ўлчовларда кўрсатилишини талаб қилади. Рельефда фақатгина иккита ўлчов-баландлиги ва кенглиги ҳақиқий бўлиб қолаверади, чуқурлик эса шартли равишда қурилади ва турлича чегарада олинishi мумкин. Тасвирнинг чуқурлигига қараб рельефини икки турга ажратилади: горельеф ва барельеф. Барельеф думалок ҳайкалнинг $1/3$ нисбатлари чуқурлиги асосида қурилади, горельеф эса ҳақиқий ҳайкалнинг $2/3$ ёки $3/4$ нисбатдаги чуқурлигида қурилади.

Ҳайкал тасвирлари рельефда томошабин учун ҳажмли кўриниши ва думалок шакли ҳиссини уйғотиши керак. Ҳайкалтарошлик рельефи ҳажмли шаклини чуқур ўрганиб чиқиш асосида қурилади. Рельефлар усулида бошни ён томонидан тасвирлаш анча кўпроқ тарқалган, лекин тўртдан уч қисмига бурилган ва анфас кўринишлари ҳам тез тез учраб туради.

Одам боши рельефини ясаш олдинги қаламтасвир машғулотлардаги бошнинг ҳажмини ўрганишда қўлланилгандек, классик гипс намуналар асосида бажарилади. Бу методика тўғридир, чунки икки топшириқ ҳам бир моделдан бажарилса талабалар материални яхши ўзлаштирадilar. Думалок

хайкалда ўрганилган ҳажмли шаклни улар янада яхши англаган ҳолда энди уни рельефда намоён этадилар.

Кўпгина ҳолатларда рельефли тасвирлар архитектура элементлардан иборат бўлиб, деворларда жойлаштирилади ва у билан яхлитликни ташкил этади.

Бош рельефини тўртдан уч қисм ҳолатда бажариш босқичлари кетма-кетлиги тартибини кўриб чиқамиз

Лой ёпиштириб чиқилган фон текислигида бош сурати чизиб олингандан кейин, унинг олд томони пешона-юз томонини ва бошининг ён томонини ажратиб турувчи чегарани аниқлаб олиш керак 33-расм а. У чекка қисмидан ўтиб бориб, кўз косаси ташқи қиррасига ўтади ва яноқ четидан, юқори жағ суягининг учи ҳамда даҳан дўнглигига тушади. Шундан кейин рельеф чуқурлиги ва бошнинг юз ва орқа томонини чегара чизигидан келиб чиқиб рельефни қуришга киришиш мумкин. Бошнинг юз томонида кўзлар жойлашадиган текисликни аниқлаб чиқамиз ва рельефнинг ўрта текислигига мос келувчи, чуқурликни 3:5 нисбатга бўлувчи симметрия ўрта чизиқни ўтказамиз.

Рельеф бажариш кейинги босқичлари 33-b,c,d расмда кўрсатилган. Бунда ўрта чизиқда бурун пирамидаси, оғиз, даҳан қурилади, кўз косаси кўрсатилади, яноқ суяклари, пастки жағ ясалади. Шундан кейин рельеф чуқурлиги ҳажми перспектив қисқаришини ҳисобга олинган ҳолда иш давом эттирилиб... ишлаб чиқишга киришилади. Тўртдан уч кўринишда рельеф ишларида бош шаклини асосий текисликка параллель қилиб фойдаланмасликка ҳаракат қилиш керак, чунки бу рельеф кўринишини бузади. Айтиб ўтилган кетма-кетлик тартибида иш олиб бориш ҳар қандай чуқурликдаги рельефни бажариш имконини яратади (энг паст барельефдан тортиб, то баланд горельефгача). Аммо шуни эсда сақлаш керакки, рельеф чуқурлиги ортиб борган сари ўрта текислик асосий фон текислигидан узоқлашиб боради.

Шу сабабли эса ўрта текислик билан асосий фон текислиги орасида жойлашган бош ҳажмини конструктив ишлаб чиқиш зарурлиги кўпроқ бўлади. Бу шунинг учун керакки, рельефни томошабин ён томонидан ҳам кузатиши мумкин.

Юз тузилишидан инсон характери ёритиб бериш.

Кейинги босқичда рельеф ҳажми лой билан ўстириб борилади ва бош суягининг анатомик тузилишидан келиб чиқиб бошнинг ҳажмини асосий саккиз ўлчовларини аниқлаймиз, улар асосида рельеф қурилади: 1-бурун калинлиги, 2-пешона дўнглигилари орасидаги масофа, 3-оғиз кенглиги, 4-бош суяги суягининг кўз косаси четки нуқталари орасидаги масофа, 5-пастки жағлар бурчаклари, 6-яноқ суяклари ўртаси, 7-тепа суяклари ораси, 8-кулоқлар ўртасидаги масофа 32 а,б-расмлар.

Бошни ён томонидан қараганда бу ҳажмлар гўёки зинапоя каби турли чуқурлик ва дўнгликлардан иборат бўлиб, биз томонга чиқиб келаётганга ўхшашини кўриш мумкин. Бу эса бошнинг анатомик тузилиши ва конструкцияларидир.

Вазифани яхши тайёрланган, қўл билан юмшатиш билан тоза лой билан амалга ошириш керак. Ишни ўйлаб, маълум тартибда, олиб бориш ва лойни бекордан бекорга суртавермаслик, ортиқча шакллар пайдо қилмай олиб бориш керак.

Лойдан яшани узок кўринишдан бошланади. Энг аввал бурун катталиги ясалади. Иккинчи планда асосий текисликка перпендикуляр қилиб пешона дўнгликлари жойлашиши бажарилади.

Кейинги босқичда кўз косаси чуқурлиги шакллантирилади. Тахминан ана шу баландликда юқори ва пастки жағлар бирлашган қисми жойлашади. Сўнгра чакка суяклари, пастки жағнинг ифодаси, яноқлар, чакка суяклари кулоқлар ясаб борилади. Шакл бўлақларининг нисбатлари бошнинг анатомик тузилишдан келиб чиқиб, унинг ҳақиқий асл кўринишига тенг қилиб

олинади. Рельеф ишлашда бир кўриниш иккинчисига асос бўлиб хизмат қилади.

Бундай кетма-кетликда ишни қисмларга ажратиб бажариш бўлакларни алоҳида куриш дегани эмас. Тасвирий санъатнинг классик иш услублари-умумийдан хусусийга ва хусусийдан яна умумийга - қондаси ҳайкалтарошликнинг бош рельефини бажаришнинг ҳам доимий шarti бўлиб қолаверади. Вазифани бажаришда кўзни шундай ўргатиш керакки, бир вақтнинг ўзида ҳам умумийни, ҳам хусусийни кўра олиб, уларни бир бирига боғлаш керак.

Рельеф перспектива қонунлари асосида, бошнинг ўрта текислигини ҳисобга олган ҳолда кетма-кетлик тартиб билан ясалади.

Баъзи бир ўлчовлар ва нисбатларни аниқлаш учун циркуль ишлатиш мумкин, лекин ҳамма вақт ҳам ундан фойдаланавериш мумкин эмас. Кўзнинг, сезиш қобилиятини ривожлантириш ва уларга кўпроқ ишониш керак. Бу борада ўрта аср рассоми ва тасвирий санъат соҳасидаги назариётчиси И.Сандрат шундай деган эди: «Шуни доим ёдда тутиш лозимки, керагидан ортиқ ўлчаб тасвирлаш рассомга фойдадан кўра кўпроқ зарар келтириши мумкин. Кўз билан чамалаб чизиш ва шу асосда кўплаб машқлар бажариши унинг муваффақиятини белгилайди.»¹

Инсон ички дунёсини ёритиб бериш. Ишни якунлаш.

Вазифани яхши тайёрланган, қўл билан юмшатиш, тоза лой билан амалга ошириш керак. Ишни ўйлаб, маълум тартибда, олиб бориш ва лойни бекордан бекорга суртавермаслик, ортиқча шакллар пайдо қилмай олиб бориш керак.

Лойдан яшашни узоқ кўринишдан бошланади. Энг аввал бурун катталиги ясалади. Иккинчи планда асосий текисликка перпендикуляр қилиб пешона дўнгликлари жойлашиши бажарилади.

¹ Мастера искусств об искусстве 1.1 М –Л 1937, с –390.

Кейинги боскичда кўз косаси чуқурлиги шакллантирилади. Тахминан ана шу баландликда юқори ва псатки жағлар бирлашган қисми жойлашади. Сўнгра чакка суяклари, пастки жағнинг ифодаси, яноқлар, чакка суяклари кулоқлар ясаб борилади. Шакл бўлақларининг нисбатлари бошнинг анатомик тузилишдан келиб чиқиб, унинг ҳақиқий асл кўринишига тенг қилиб олинади. Рельеф ишлашда бир кўриниш иккинчисига асос бўлиб хизмат қилади.

Бундай кетма-кетликда ишни қисмларга ажратиб бажариш бўлақларни алоҳида куриш дегани эмас. Тасвирий санъатнинг классик иш услублари-умумийдан хусусийга ва хусусийдан яна умумийга - қондаси ҳайкалтарошликнинг бош рельефини бажаришнинг ҳам доимий шarti бўлиб қолаверади. Вазифани бажаришда кўзни шундай ўргатиш керакки, бир вақтнинг ўзида ҳам умумийни, ҳам хусусийни кўра олиб, уларни бир бирига боғлаш керак.

Рельеф перспектива қонунлари асосида, бошнинг ўрта текислигини ҳисобга олган ҳолда кетма-кетлик тартиб билан ясалади.

Баъзи бир ўлчовлар ва нисбатларни аниқлаш учун циркуль ишлатиш мумкин, лекин ҳамма вақт ҳам ундан фойдаланавериш мумкин эмас. Кўзнинг, сезиш қобилиятини ривожлантириш ва уларга кўпроқ ишониш керак. Бу борада ўрта аср рассоми ва тасвирий санъат соҳасидаги назариётчиси И.Сандрат шундай деган эди: «Шуни доим ёдда тутиш лозимки, керагидан ортиқ ўлчаб тасвирлаш рассомга фойдадан кўра кўпроқ зарар келтириши мумкин. Кўз билан чамалаб чизиш ва шу асосда кўплаб машқлар бажариши унинг муваффақиятини белгилайди.»²

Бошнинг ён томонидан рельефини бажарганда ҳар доим уни ҳақиқий намунанинг олдидан, ёнидан, пастидан қараб солиштириб бориш керак.

² Мастера искусств об искусстве 1.1 М –Л 1937, с –390.

Бошни турли ёруғликларда яшаш керак. Бунинг учун дастгоҳни турли ҳолатларга буриб ёруғлик тушиш йўналишини ўзгартириш мумкин. Бу эса хатоларни ўз вақтида аниқлашга ва уларни тузатишга ёрдам беради.

Талабалар ишларини кўриб таҳлил қилиб чиқиш натижалари шуни кўрсатадики, кўпинча улар бир хил хатоларга йўл қўядилар. Баъзан талаба ишга берилиб кетиб ён томонидан ишлаётгани эсидан чиқиб бошқа ҳолатдан моделга қарай бошлайди ва шунда баъзи тасвирлар тўртдан уч қисмли талқин олади.

Рельефни ён томондан кузатиб текширганда кўпинча бурун кўз косаси ташқи айланасидан кенгрок, оғиз эса бурундан кичиклиги аниқланади, кулоқнинг эшитиш тешиклари ҳаддан ташқари чуқур, унинг чаноғи эса ҳақиқий ҳажмда тасвирланади.

Ён томондан тасвирлашдан фарқли равишда тўртдан уч ҳолатда бошни тасвирлашда бош текислиги асосий текисликка параллел эмас, балки унга нисбатан биров бурчак остида бўлади.

Ўз Ўзини текшириш учун Саволлар

- 1.1.Рельеф ҳақида қисқача маълумот.
- 1.2.Релеф турлари ?
- 1.3.Инсонга хос анатомик ечимини тўғри топиш ?
- 1.4.Юз тузилишидан инсон характерини ёритиб бериш ?
- 1.5.Инсон ички дунёсини ёритиб бериш ?
- 1.6.Ишни якунлаш ?

6-МАВЗУ: Одам боши. (гипс модел).

1. Портрет ҳақида тушунча.
2. Синч тайёрлаб лой билан қоплаш.
3. Бошдаги катта қисмларнинг нисбатларини қуриш
4. Юз қисмлари пропорцияларини тўғри топиш
5. Инсон юзидаги характерли чизиқларни топа билиш
6. Бошнинг анатомик ечимини топиш

Портрет ҳақида тушунча.

Ҳайкалтарошлик бўйича асосий мавзу - одам бош ҳайкалини яшаш мавзуси бир вақтнинг ўзида қаламтасвир курсида ҳам ўрганилади, бу эса ўқув жараёнини самарали бўлиши ёрдам беради. Тажрибалар шуни кўрсатадики инсон боши ҳайкалини яшаш расм чизишда катта ёрдам беради, чунки ҳайкалтарошликда талабалар ҳажмли шакллар қуриш тартибларини кузатишлари осонроқ. Бу жараёнда, улар бошнинг конструктив хусусиятлари ва пластик тузилишларини тушуниб оладилар. Шуни айтиб ўтиш керак одам боши ҳайкалини ифода этиш тасвирий санъатнинг ҳамма турларида ҳам ўқув дастурининг энг қийин бўлимидир.

Одам бошини ҳайкалтарошликда ўрганиш тайёр намуналардан нусха олишдан бошланади. Энг кўп тарқалган намуна қадимги Юнон ва Рим портрет санъати моделлари ҳисобланади. Нусха олиш қисқа вақтда нафақат ҳайкал ишлаш технологиясини ўзлаштириш, балки ҳайкалтарошлик санъатини тушуниб олишга имкон беради.

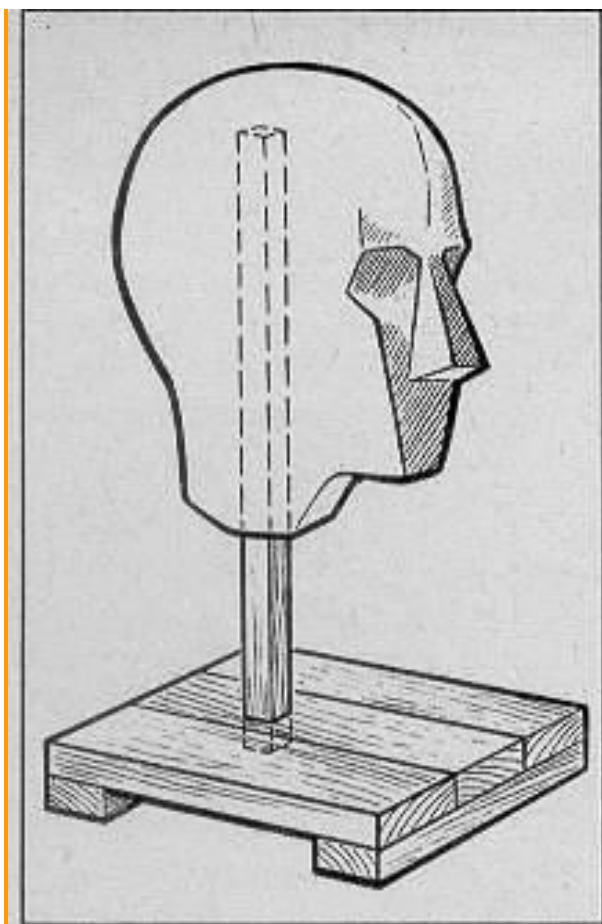
Синч тайёрлаб лой билан қоплаш

Иш асос яшашдан бошланади. Этюднинг катталиги ва композициясига қараб асослар турлича бўлади. 34, 35-расмда бошни бўйин билан ва елка кенглиги билан яшаш учун каркаслар кўрсатилган. Каркас баландликдаги

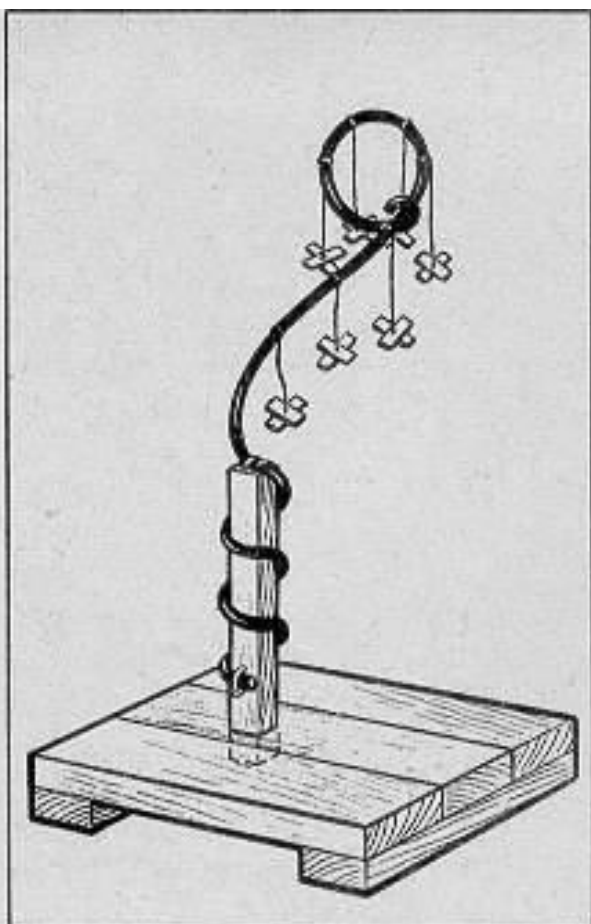
металл таёкча бўлиб, унинг учига симларда лойни ушлаб қолиш учун ёғоч булакчалари «+» шаклда маҳкамланган.

Бюстларни ясашда елка кенглиги учун қўшимча таёқ маҳкамланади. Баъзан каркас ёғочдан ҳам булиши мумкин..

Худди рангтасвир, каламтасвир машғулотлари каби 16-18 кишидан иборат талабалар гуруҳига иккита модель, таклиф этилади. Намуна сифатида ёши каттароқ, юзи аниқ ифодали ва бош суяги суяги тузилиши яққол кўринган бўлсин. Ҳар бир талаба намунани яққол кўра олиши учун керакли масофада тўғри жойлашиб олишлари керак.

34-расм.

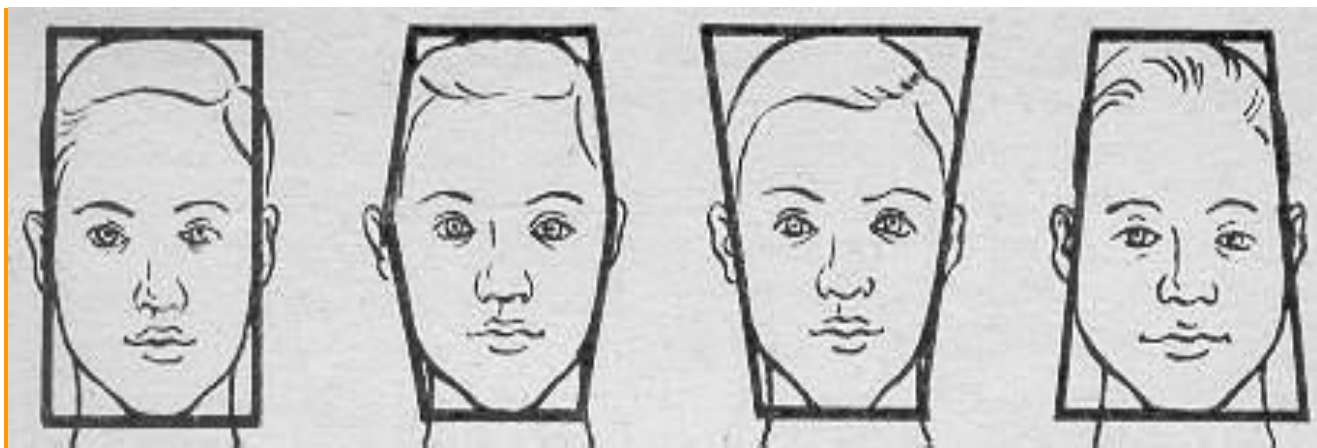
35-расм.

Ўқув дастурига ажратилган вақт давомида талабалар иккитадан этюд ясаши керак: асосий этюд 12 соат давомида ва бошқа моделдан қисқа вақтлисини 4 соатда бажарадилар. Турли моделлардан этюд яратиш алоҳида одамлар тузилиш шакллари ва характери чукурроқ ўрганиб олишга ёрдам

беради. Вазифани осонлаштириш учун ҳайкални ҳақиқий катталикида, тўғри қараган вазиятда яшаш тавсия этилади.

Ишни бошлашдан аввал ҳамма нарсани тайёрлаб олиш, иш шароитини яратиш керак. Кўпинча талабалар каркасга лойни тартибсиз, тўғри келганча ёпиштириб ташлайдиларки, шундан сўнг каркасни ҳам, моделни ҳам илғаб бўлмайди. Бу нотўғри, лойни қўлга олишдан олдин натуранинг характери ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш, уни диққат билан ўрганиб чиқиш, турлича ёруғликда ҳар томондан кузатиш керак. Бошнинг турини аниқлаб олиш зарур. Олд томондан қараганда бошнинг тўртта асосий шакли бўлади

36-расм.

Тўғри тўртбурчак шаклида, чакка, юқори ва пастки жағлар чекка нуқталари айтайлик бир вертикал, тўғри чизикда жойлашган.

1. Қийшиқ тўртбурчак шаклида.
2. Учи пастга йўналган конуссимон.
3. Учи юқорига йўналган конуссимон.

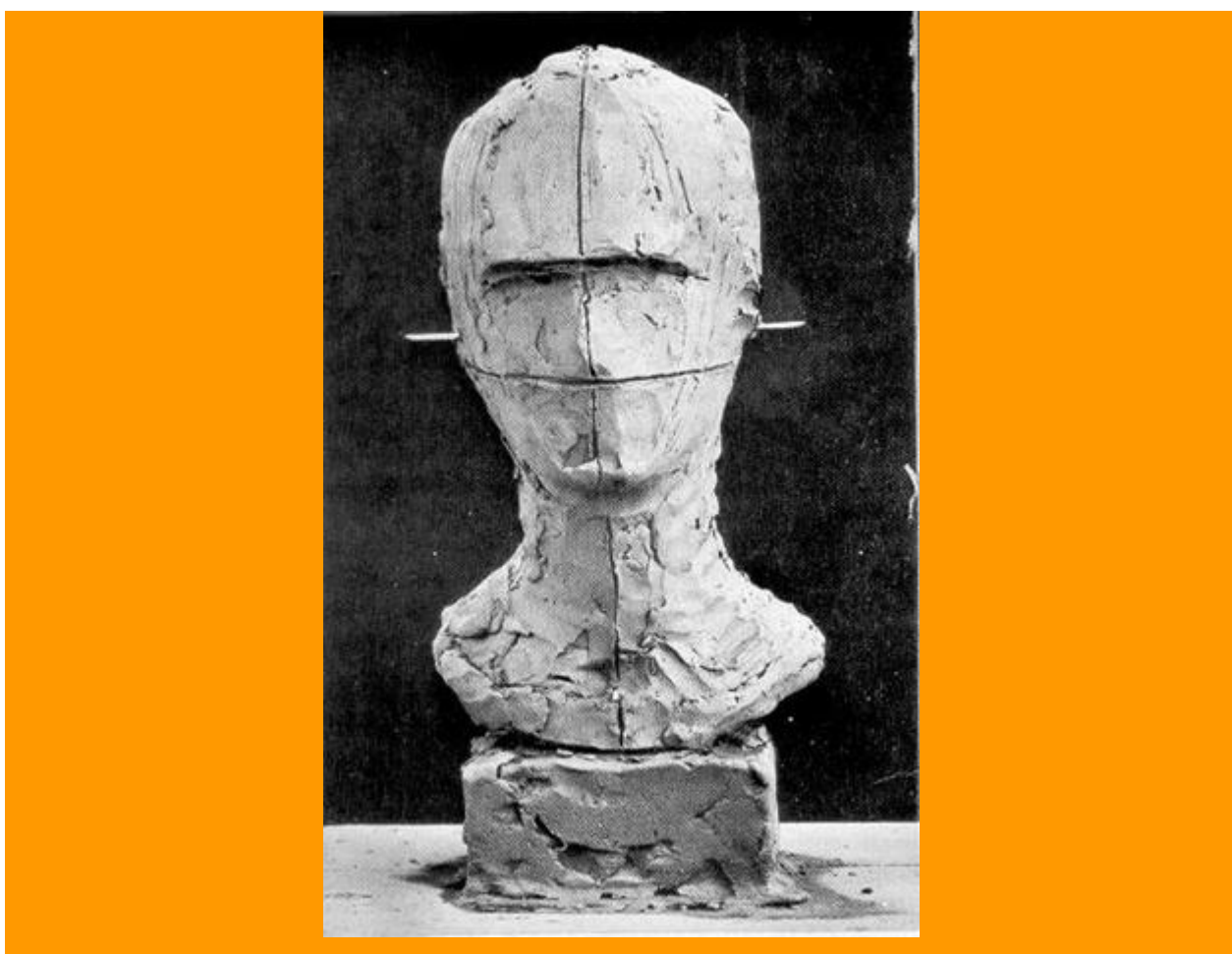
Бошдаги катта қисмларнинг нисбатларини қуриш

Бошни бўйин билан яшашда иш плинтдан бошланади. У ҳар қандай ҳайкал учун асос, унинг таги ҳисобланади. Бошни ҳақиқий катталигида яшаш учун плинтни 15x15 см ва 2-3 см қалинликда олиш мумкин.

Каркасининг устуни атрофига бўйин қалинлигида лой ёпиштириб чиқилади. Бунда устун ўртада туриши керак ва кейинги ишларни бажараётганда ташқарига чиқиб қолмаслиги керак. Лой қатлами устун ички

қисмини камида икки сантиметр қоплаб туриши лозим. Бўйиннинг лойли асосида тухумсимон шаклда бош ясаиб, унинг юзи ва орқа томонлари шакллантирилади. Юз томони плинтнинг олд томон текислигига тўғри олинади. Бу босқич бошнинг умумий ҳажмини яратиш босқичидир.

Тажрибали ҳайкалтарошлар ҳақиқий катталиқдаги портрет устида ишлаганларида ҳаво ва фазони ҳам ҳисобга олиб уни бир оз каттароқ ясайдилар, яъни асл катталигидан 1,25 микдорда. Шунда уни 3-4 метр масофадан кузатганда ҳайкал асл катталигида ясалгандек таассурот уйғотади.

Бошни яшаш бошланганда бўйин узунлиги юз узунлиги билан бир хилда бўлади, яъни даҳандан бурун бошланиш юқори нуқтасигача масофа олиниб бу бутун бошнинг баландлиги ярмини ташкил этади.

Ишнинг кейинги босқичи- бошнинг тахминий геометрик шаклини яратишдир, яъни асосий кўринишлари ва нисбатларини. Шунингдек модель хусусиятларини кўрсатувчи бошнинг тахминий шакли 4да ясалади. Бу

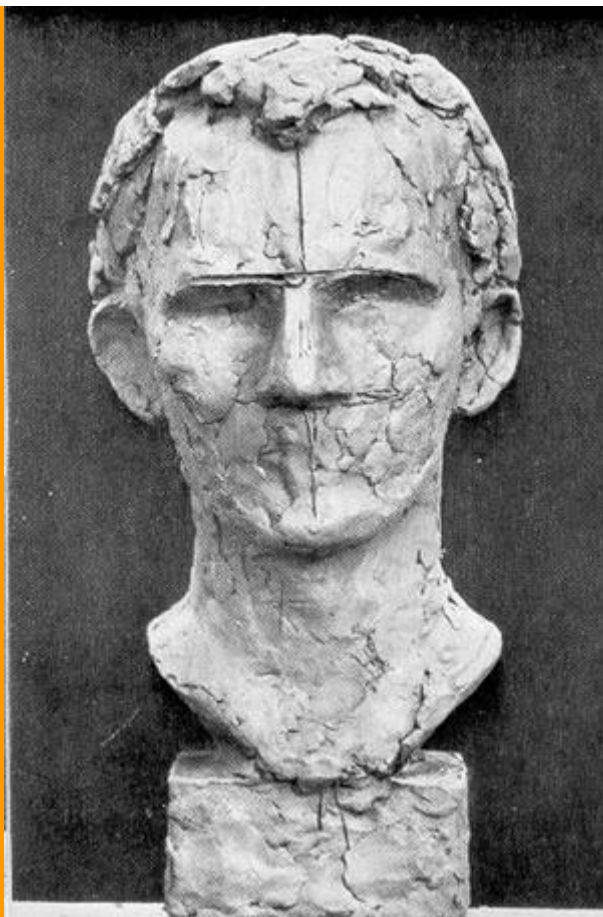
босқични шаклнинг кўринишини ҳосил қилиш деб аташ мумкин. Вазифани талаба қанчалик яхши бажара олса, ишнинг ҳаққоний чиқишига асос солинган бўлади. Шаклни ҳосил қилишда талабадан бошнинг тузилишини ҳисобга олишганини тақозо этади. Бу босқичнинг қийин томони шундан иборатки, илгари ўрганилган юзнинг ўн тўрт кўриниши билан бошни кесиб кўрсатилиши бўлимлари билимларига таяниб талабанинг иш юритишидир. Турли моделларда фақатгина кўринишлар шаклларигина ўзгаради, лекин уларнинг чегаралари ва сони ўзгармайди. Кўринишлар «ҳаққоний» бўлиши керак, яъни маълум нисбатларда ва ўзаро боғлиқликда. Масалан, пешона ўртаси кўринишини олиб қараймиз. Пешона дўнглиги кенг жойлашган одамда у кенг бўлади. Чуқур кириб борувчи кўз кўринишлари кўзнинг чуқур жойлашганини билдиради, керакли кўринишлардан бўлган бурун баландлиги ва кенглигини, ёноқ суяклари чуқурлиги аниқлаб олинади.

Юз қисмлари пропорцияларини тўғри топиш

Кейинги ишларнинг қийинчилиги шундан иборатки, юзнинг мимика ва бошқа ифода этиш мускуллари жуда ҳам кўп ҳаракатчанлиги сабабли инсоннинг психологик ҳолатига қараб бошнинг юмшоқ қоплами ҳар дақиқа сайин ўзгариб туради.

Кўпгина юзларнинг симметрияси бузилади, лекин симметрия ҳам унчалик кўп бўлмайди ва бошни қуриш унга кўпам боғлиқ бўлмайди. Бошнинг ҳажмини жуфт бўлган дўнглик ва ичкарига чўккан юзаликлар ташкил этиб уларни ҳайкалда кўрсатиб бериш муҳимдир.

Ўқув этюдининг ижодийдан фарқли томони шундаки, бунда намунанинг психологик хусусиятларини очиқ бериш мақсад қилиб олинмайди. Бу етук мутахассиснинг вазифаси. Талабалардан бошнинг умумий кўриниши, ортиқча майда деталларсиз кўринишда яшаш талаб этилади. Аммо бу вазифани соддалаштириш деганини англатмайди. Умумлаштириш катта конструктив шакллларни, уларни бир-бирига боғлаб ишлашни кўзда тутаяди. Бунда унинг бўлакларини кўрсатишга ҳаракат қилиш шарт эмас.

Инсон боши индивидуал фарқ қилишига қарамай умумий анатомик тузилишга эга. Бошнинг анатомиясини талабалар 2-курсда батафсил ўрганганлар. Бу анатомик билимларини талабалар энди бош этюдини куришда қўллашлари керак. Ишни бир вақтда икки йўналишда олиб боришга тўғри келади: бир томондан бошнинг бутун тузилишини яхлитлиги фазовий ҳажмини ва унинг пластик тузилишини аниқлаб бориш, иккинчи томондан- анатомик билимлар асосида моделнинг ичига чуқур кириб, шаклни пластик ва функционал мазмун билан тўлдириш, мускуллар ва тери ёғ қопламини аниқлаб бориш. Бу икки вазифа бир-бирига боғланади ва намунадан тўғри иш олиб бориш ҳамда англаб етишга бу катта ёрдам беради.

Бош суягини қай бир даражада қоплаб турган ва уни шаклини такрорловчи тери-мимика мускуллари билан бир қаторда жағ ва чакка мускулларини алохида айтиб ўтиш зарур. Улар юзнинг пластикасига катта таъсир кўрсатади. Шунингдек юзнинг индивидуаллиги кўз, бурун, лаблар, бўйин

шакллари билан ҳам белгиланади, улар бошнинг бадий-анатомик элементларига тааллуқлидир.

Инсон юзидаги характерли чизиқларни топа билиш

Бош этюди намунасини куришда унинг бўлақларини алоҳида эмас яхлит қисмлар сифатида тасвирлашга тўғри келади. Бу элементлар ҳамма одамларда ҳам бир хил анатомик тузилишда бўлса ҳам, аммо уларнинг шакли ҳар хил бўлади, шунинг учун уларни ҳайкалда батафсил кўрсатишга тўғри келади. Улар қуйидагилардан иборат:

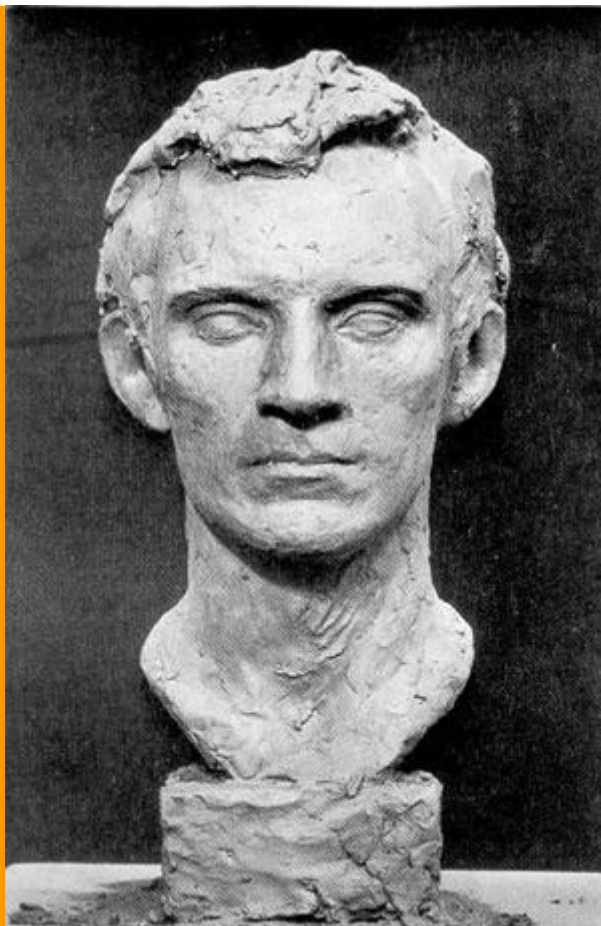
Бурун юзнинг энг ифодали қисмидир. Унинг шакли ҳамма одамда турлича.

У учбурчак пирамидадан ташкил топиб, унинг пастки қисмини бурун қанотлари ва катаклари ташкил этади, юқори қисми эса бурун-пешона чуқурлиги билан тўғри келади.

Бурун шакли суяк асоси юқори қисми, пастда эса-бир гуруҳ бурун кемирчаклари билан белгиланади.

Бурун шаклининг тўғридан ва ёнидан нисбатлари ва асосий кўринишларини аниқлаб олингандан кейин, юзнинг ўрта чизиғидан бошни пастдан кузатиб буруннинг пастки уч қисми шакли тасвирланади. Кўзнинг шар шакли бош суягининг кўзлар косасида жойлашади.

Диққат билан қараганда кўз косаси суяклари ҳар бир одамда аниқ кўринади: ориқ одамда анча аниқроқ, тўла одамда кўз косаси суяклари пастки қисми айлана мускуллари анча бўртгандир. Илгари айтиб ўтилганидек, турли чуқурликлар шакли ва катталигини аниқлашга катта эътибор бериш керак.

Кўз косасининг қирралари кўзни қуриш учун асос ҳисобланади. Ўзининг ярим шари билан кўз олмаси кўз косасидан озгина ташқарига чиқиб туради. Бу эса бошни қимирлатилмай туриб 180^0 ни кўришга имкон беради.

Кўз устки томонида уни ҳимояловчи, мустаҳкам, кўз косасининг соябони бўлган, пешона суягининг қирраси чиқиб туради.

Кўзнинг баланд пастга қимирлаши унга уланган, кўзнинг айлана мускуллари деб аталувчи мускуллар билан амалга оширилади.

Кўз юқоридан ва пастдан кўз қовоқлари билан беркитилади, улар кўзнинг айлана мускулларининг анча қаттиқ қисми ҳисобланади.

Оғизнинг шакли юқори ва пастки жағлар, юқори ва пастки қатор тишлар билан белгиланади. Жағлар ҳам пастки ва юқори лаблар билан қопланади, унинг асосида оғиз мускуллари жойлашган. У оғизни ўраб туради ва лабларга шакл беради. Лабларнинг шакли ва тузилиши бевосита тишлар шакли билан боғлиқ бўлади. Юқори тишлар билан пасткилари бирлашишига қараб юқори лаб кўпчилик одамларда узунроқ бўлади ва пасткисидан кўпроқ

олдинга чиқиб туради. Терининг шиллиқ пардасига ўтиш жойи лабларнинг кизил ҳошиясини ташкил этади. Унинг баланд, кенг ва қалинлигига қараб лаблар ингичка, ўрта, тўла ва шишган бўлади.

Қулоқ чаноғининг анатомик қурилиши жуда мураккаб. Қулоқнинг кичик ҳажмли тузилиши ўз ичига ўнта анатомик терминни олади.

Қулоқни яшаш катта диққат эътиборни талаб этади. Кўпчилик талабалар қулоқни бевосита бош суягига ёпиштириб қўядилар. Қулоқнинг тўғри тузилиши ва конструкциясини қуриш учун уни кўринишини нафақат ёнидан ва олдида балки орқадан ҳам ўрганиб чиқиб чаноғининг ҳажмини, бош суягидан ажратиб кўрсатиб бериш керак.

Бошнинг анатомик ечимини топиш

Топшириққа бўйинни ҳам яшаш қиради. У ҳамма вақт ҳам портрет композициясига қиради ва бошда у ёки бу ҳаракатни ифода этади.

Бўйиннинг суякли асоси бу умуртқа устунининг бўйин қисмидир. Унинг асоси орқа томондан учли ўсимта, еттинчи бўйин умуртқа поғонаси бўлиб кўриниб туради, олди томондан у кўкрак чуқурчасидан бошланади.

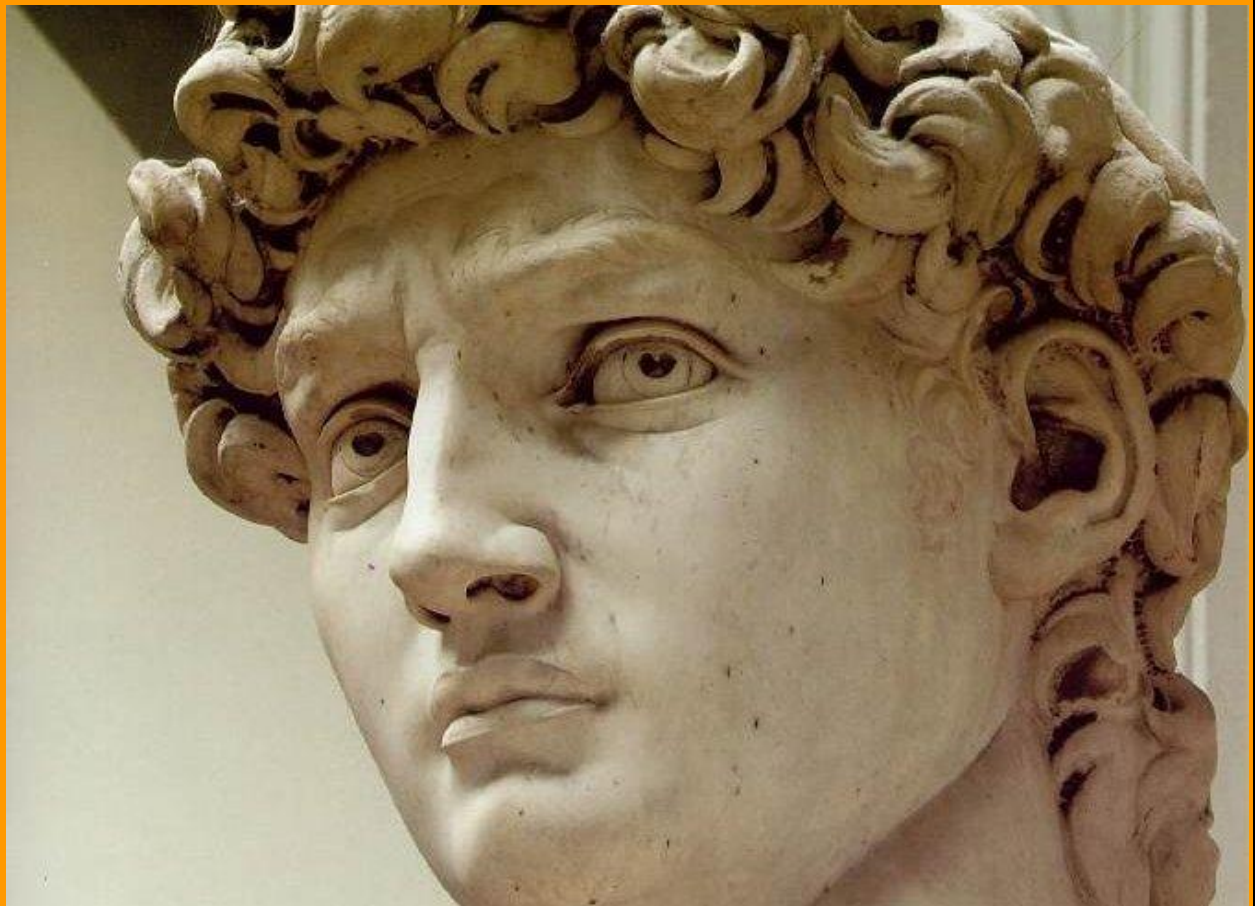
Бўйиннинг анатомик тузилиши жуда мураккаб. Ҳайкалтарошлик нуқтаи назаридан у бир қатор мускуллар ва уларни ўраб турган пардалардан ташкил топган жуда мураккаб ҳажмни ташкил этади. Олд томонда хиқилдоқ дўнглиги аниқ кўриниб туради ва эркаларда бу дўнглик аёллар ва болалардан кўра каттароқ бўлади. Ён томонидан бўйин кўкрак-ўмров-сўргичсимон кўндаланг баланд паст мускулардан тузилганлиги кўриниб туради. Орқа томонида дўнглиги ва еттинчи бўйин суяги орасида пайлар ўтиб, улар мускуллар билан қопланган бўлади. Бу пай орқа томон дўнглигидан курак суякларига ва акромиал ўсимтага қараб боради.

Бўйин пластикасини олд томонидан кўкракдаги бўғин, мускуллар анча яққол кўрсатиб туради, (айниқса бош бир томонга қайрилганида).

Бош этюдини ишлашда талабалар нисбат - ўлчовларни ҳам ҳисобга олишлари керак, масалан яноқ суяклари кенглиги ва хакозо.

Юз деталларининг энг яхши куймалари деб Микеланджелонинг «Давид» хайкалидан олинган маскасини курсатишим мумкин. Ундаги деталлар катта аниклик, ҳамда анатомия буйича юкори билимда килинганки, укувчи уларни нусхасини тушурган пайтида бундай аниклик сабабларини албатта тушуниб етишга интилади. Гипс нусхасини узингиз ишлаган тахтага ухшаш тахтага урнатинг. Сунг кузларингиз даражасида тахтага мих кокиб, катта булмаган егочдан ясалган «капалакни» урнатинг (5 расм), у узида лойнинг бир кисмини ушлаб туради. Губка билан тахтани хуллаб олиб дархол куюк хамирсимон модда хосил булгунча лойни мушланг.

Эслатиб утаманки, кулингиз билан лойни канча куп мушласангиз шунча ишингиз учун кулай булган майин материал билан ишлашингиз турган гап.

Modellin:

A GUIDE FOR TEACHERS AND STUDENTS

BY ED. LANTERI

London : CHAPMAN & HALL, Ltd II Henrietta Street, W.C. 1902

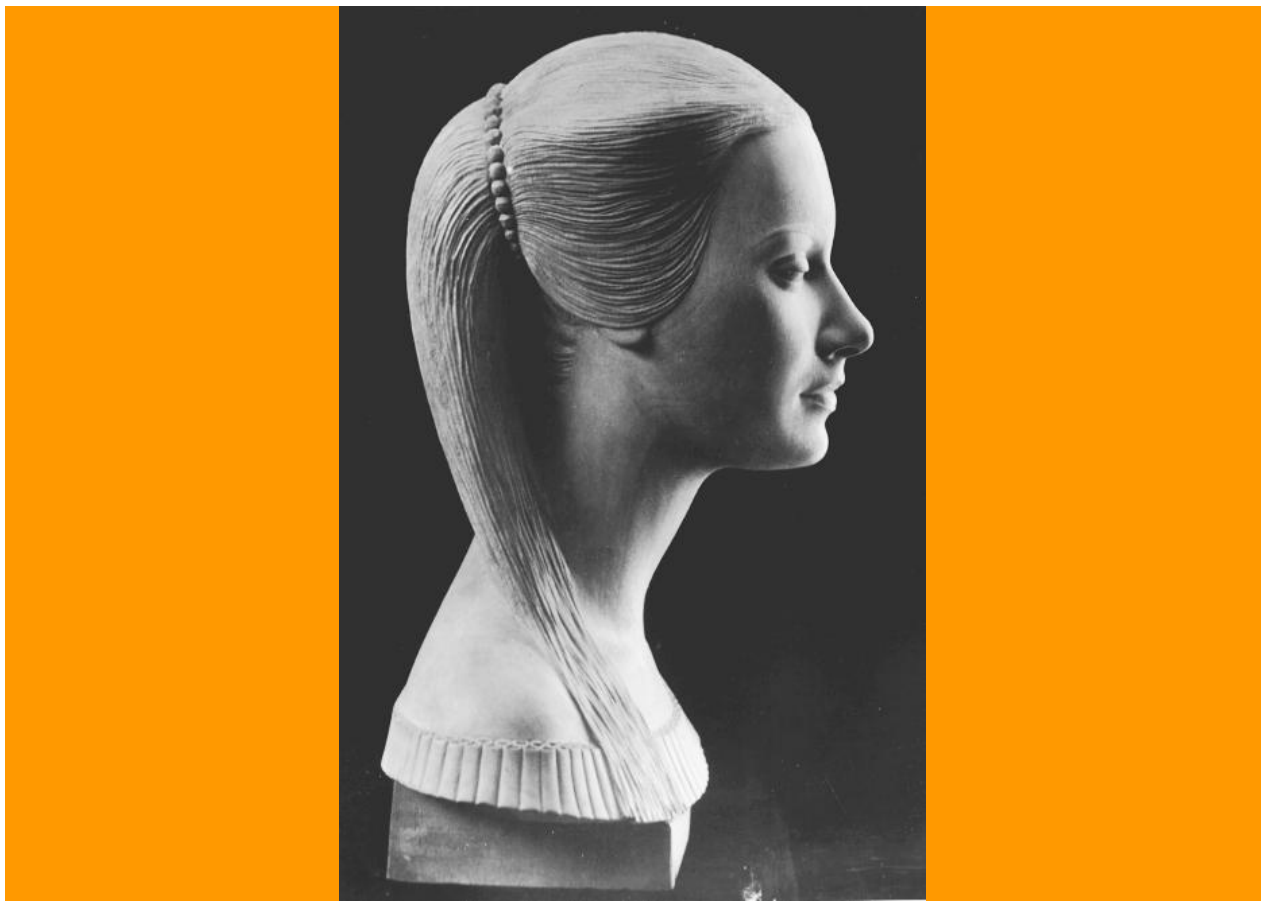
Ўз ўзини текшириш учун саволлар

- 1.1. Одам бошидаги катта қисмларнинг нисбати қандай қурилади ?
- 1.2. Одам юз қисмини ўрганиш йўллари ?
- 1.3. Юз қисмларининг пропорциясини топиш ?

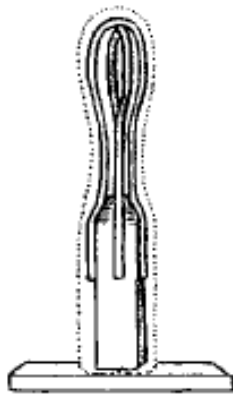
ТАРҚАТМАЛИ МАТЕРИАЛЛАР

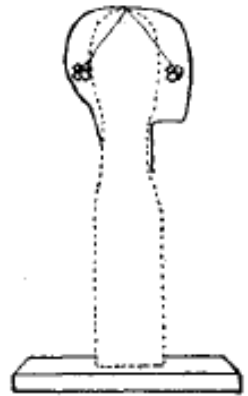
30

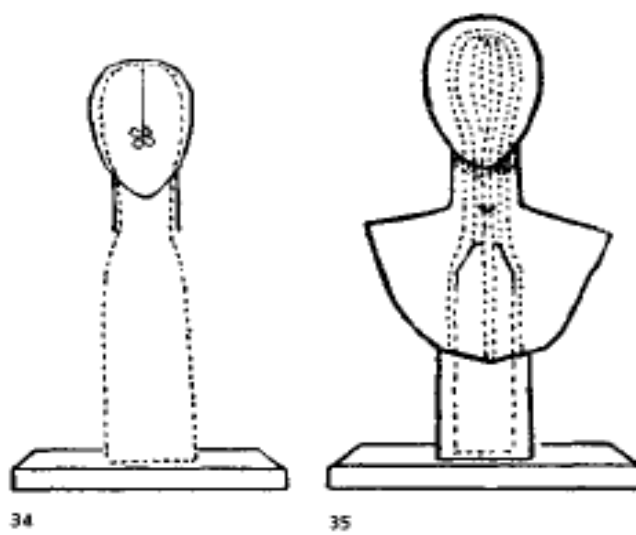
31

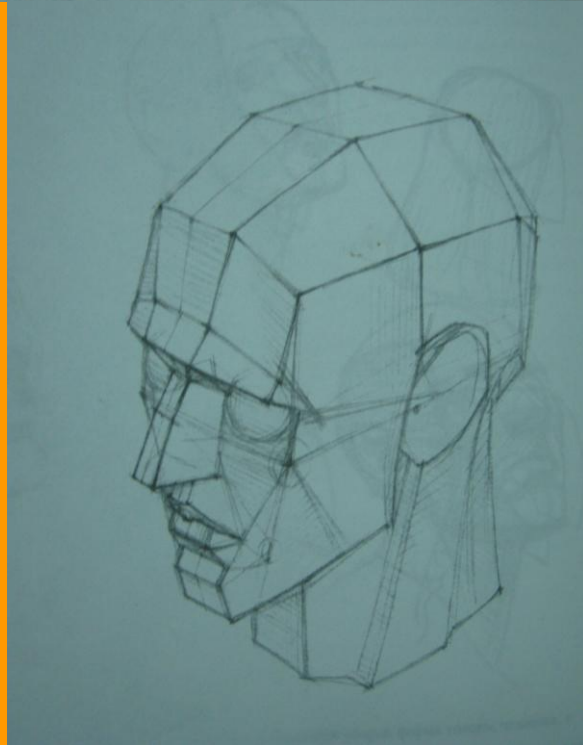
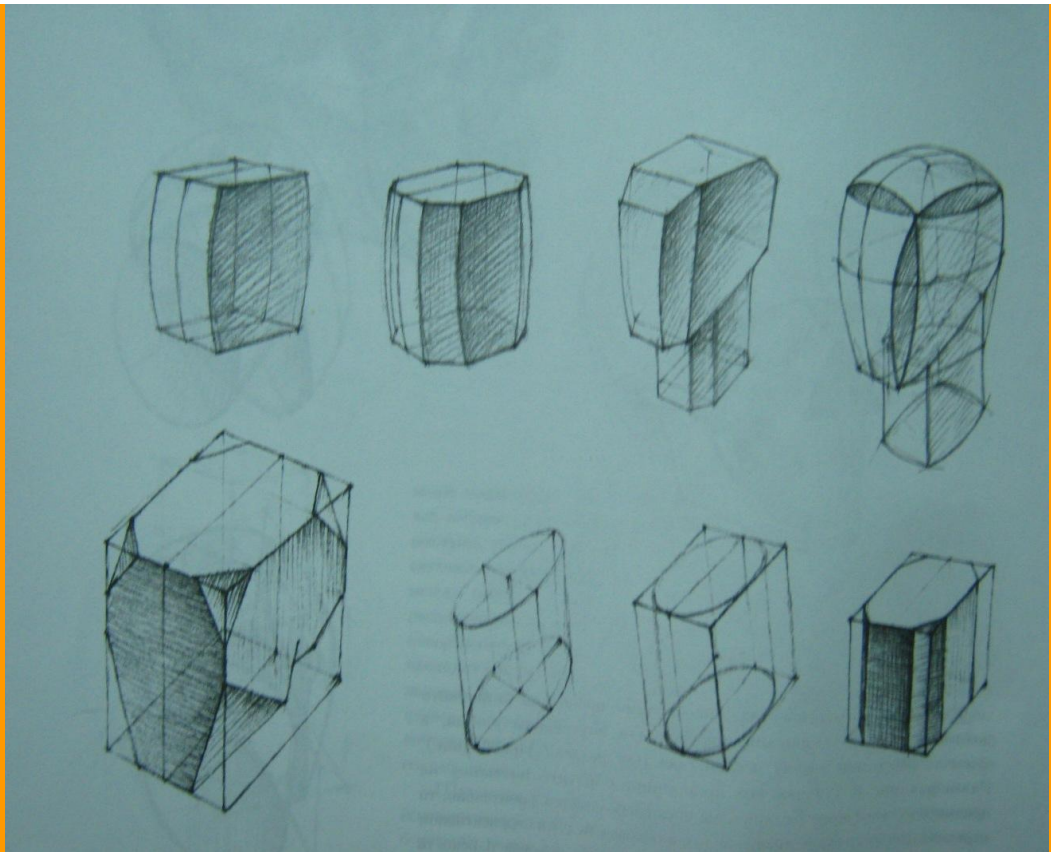
32

33

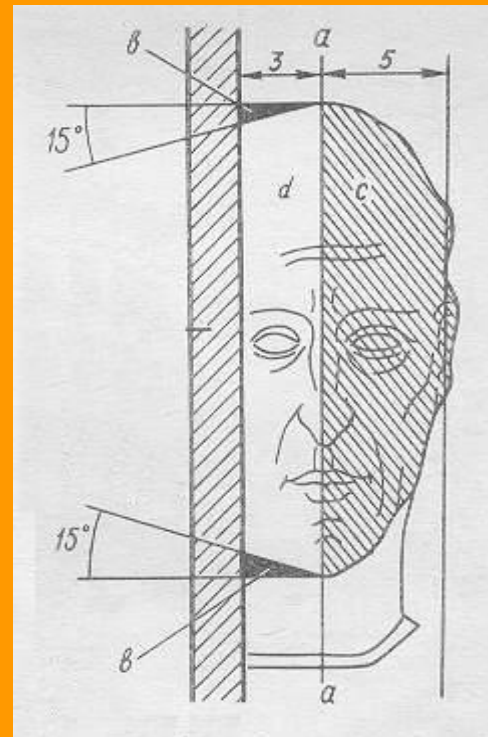
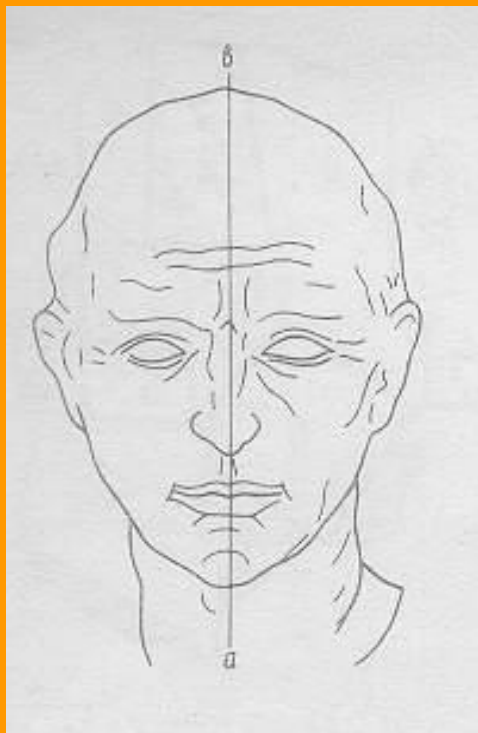
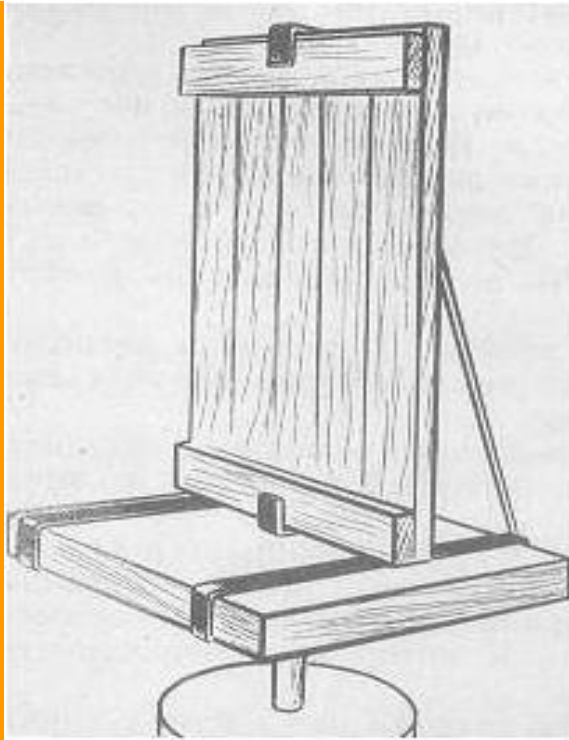

44

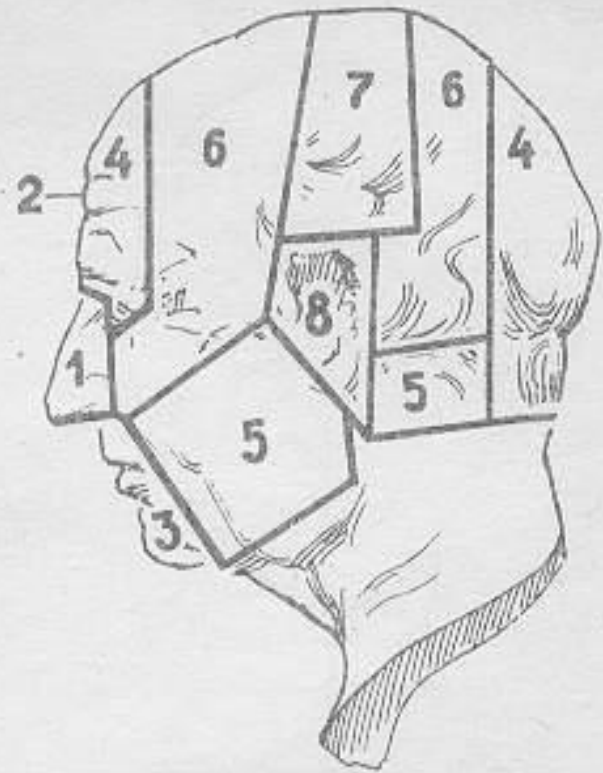
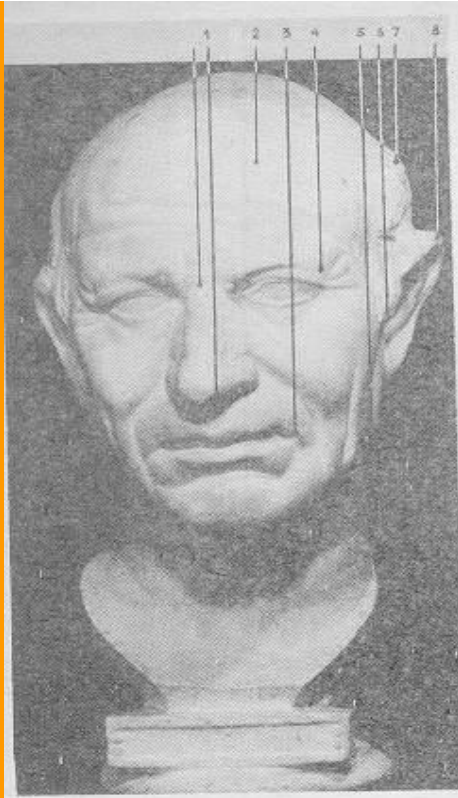
a

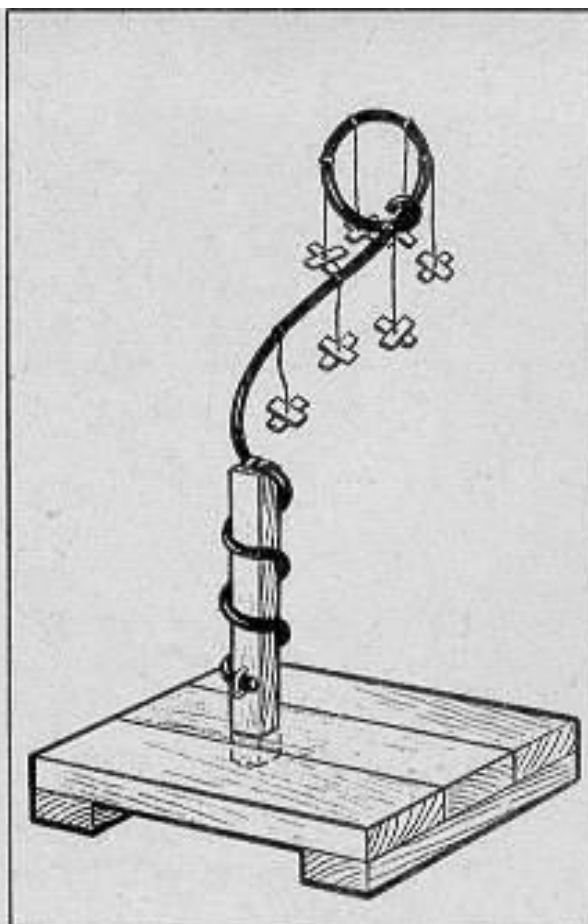
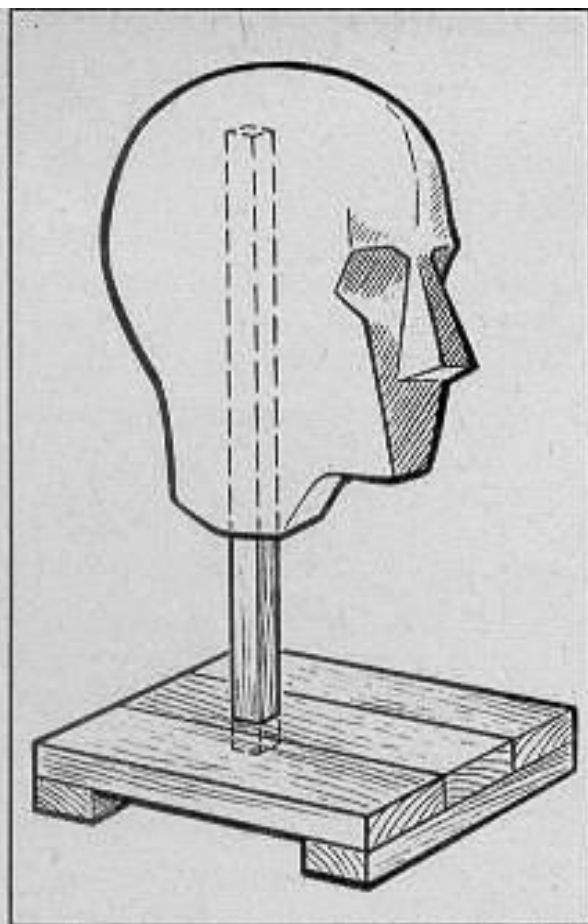

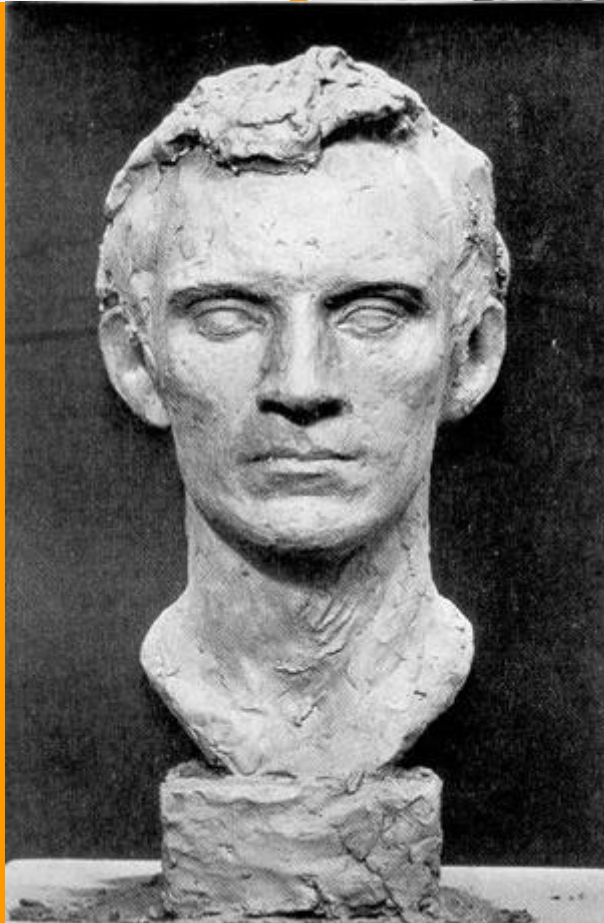
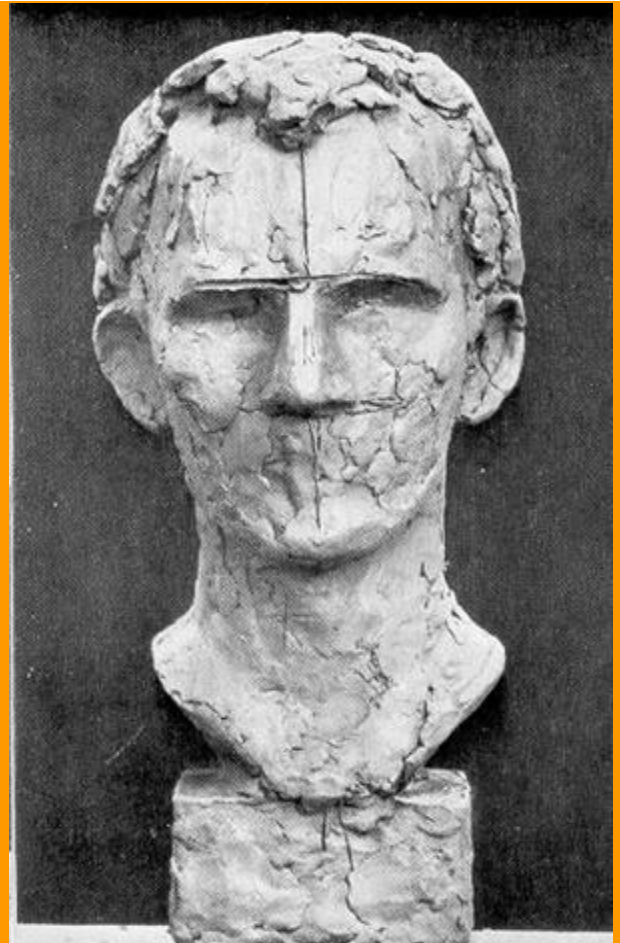
b

c

ГЛОССАРИЙ

5151100-Ҳайкалтарошлик (бадий)				
т/р	Инглиз	Ўзбек	Рус	Маъноси
1.	Artistic form	Бадий образ	Художественный образ	рассомнинг ҳаёлида тикланган, умумлаштирилган ифодаси, бутун давр, синф, сулола ҳақида сўзловчи санъат тасвири
2.	Bust	Бюст	Бюст	одамнинг кўкракдан юқори қисмини тасвирлайдиган ҳайкал
3.	Relief	Рельеф	Рельеф	ҳайкалтарошликнинг бир тури, шакл, тасвир фон (замин)дан бўрттириб ёки, аксинча, ўйиб ҳосил қилинади
4.	High relief	Горельеф	Горельеф	бўртма ҳайкал ёки нақш, ҳайкал ёки нақш-гулнинг ярмидан кўпи бўртиб чиққан бўлади.
5.	Silhouette	Силуэт	Силуэт	инсон, ҳайвон, қуш, нарс ва бошқаларнинг сояга ўхшатиб бир рангда ишланган тасвири
6.	Stack	Стек	Стек	ёғочдан ишланган ҳайкалтарошлик қуроли
7.	Toning	Тонлама	Тонировка	ҳайкални бўяш
8.	Poros	Порос	Порос	тош тури
9.	Tufa	Туф	Туф	тош тури
10.	Limestone	Охактош	Известняк	тош тури
11.	Chisel	Кескич	Стамеска	ашёда ишлашда ишлатиладиган ўйиш ускунаси
12.	Dotted machine	Пунктир машинка	Пунктир машинка	моделдан ашёга кўчириш ускунаси
13.	Wins	Победит	Победит	стамеска учигаги синмайдиган, қаттиқ металл
14.	Plummet	Шокул	Отвес	моделнинг тўғрилигини

				кўрсатувчи асбоб
15.	Plate	Пластина	Пластина	қолип олганда ишлатиладиган жиҳоз
16.	Chamotte	Шамот	Шамот	ичига жуда майда тош аралаштирилган лой тури
17.	Kaolin	Каолин	Каолин	хайкалтарошлик учун махсус ишлатиладиган лой тури
18.	Bronze	Бронза	Бронза	рангли металл тури
19.	Brass	Латун	Латун	рангли металл тури
20.	Polyester	Полиэстр	Полиэстр	пластмассанинг замонавий тури
21.	Bitumen	Битум	Битум	сақичсимон ашё
22.	Loop	Петля	Петля	лойни қирадиган асбоб
23.	Grease	Смазка	Смазка	қолипларни мойлаш учун ишлатиладиган ашё
24.	Machine	Дастгоҳ	Станок	айланиш хусусиятига эга бўлган дастгоҳ
25.	Drill	Дрель	Дрель	тешувчи ускуна
26.	Welding	Сварка	Сварка	пайвандлаш
27.	Welding machine	Пайвандлаш аппарати	Сварочный аппарат	пайвандлаш ускунаси
28.	Compasses	Циркуль	Циркуль	хайкал ўлчамларини ўлчовчи асбоб
29.	Mallet	Маллет	Киянка	ёғоч болға
30.	Embossing set	Бўртirma мажмуи	Чиканочный набор	рангли металга ишлов берувчи ускуна
31.	Forming	Формовка	Формовка	бўлакларга бўлиб қолип олиш
32.	Easel	Мольберт	Мольберт	моделни тасвирлаш жараёнида планшетни қўйиб ишлаш учун мўлжалланган махсус дастгоҳ
33.	Safet	Сафет	Сафет	моделга сунъий ёруғлик туширувчи махсус чироқ мослама.

34.	Reflex	Шуъла	рефлекс	моделга бирон жисмдан қайтаётган ёруғлик.
35.	Hotspot	Блик	Блик	моделга тушаётган ёруғликнинг энг ёрқин қисми
36.	Arrangement	Жойлаштириш	Компановка	моделни қоғозга тўғри жойлаштириш: яъни катта ҳам кичик ҳам бўлмаган холда қоғозга мос жойлаштириш
40.	Construction	Қуриш	Построение	моделни қоғозда тўғри тасвирлаш, шаклларнинг бир- бирига нисбатини тўғри тасвирлаш
41.	Copy	Нусха олиш	Копия	бу маълум бир таниқли рус ва Европа классик рассомларининг қаламтасвир асаридан нусха олиш, ушбу асарни тасвирлаш техникасини ўрганиш.
42.	Sketch	Хомаки чизги	Зарисовка	бу қисқа муддатда бирор бир жисм, нарса, жонзот ёки одамга қараб чизиладиган тасвир
43.	Charting	Қоралама	Наброска	моделни тасвирлашдан олдинги қилинадиган қисқа муддатли тасвирлар, изланишлар
44.	Plot	Сюжет	Сюжет	аниқ мавзунинг ифодаси, маълум ҳодиса ва воқеанинг бадиий ижроси
45.	Rhythm	Ритм	Ритм	яратилган асар компонентларининг оҳангдор, текис ёки динамик қайтарилиши.
46.	Anatomy	Анатомия	Анатомия	Одамнинг умумий тузилиш шакли
47.	Plasty	Пластика	Пластика	Шакл тузилишининг бадиий ечими
48.	Dynamics	Динамика	Динамика	Хақаракатдаги ҳолатнинг тасвири
49.	Sketch	Эскиз	Эскиз	Хомаки тасвир

50.	Proportion	Пропорция	Пропорция	Хажмнинг мутаносиблиги
51.	Fragment	Фрагмент	Фрагмент	Асарнинг маълум бир қисми
52.	Asymmetry	Ассиметрия	Ассиметрия	Буюм ва бўлақларнинг бир-бўирига номутаносиблиги
53.	Detail	Деталь	Деталь	Тасвирланаётган моделнинг кичик қисми
54.	Symmetry	Симметрия	Симметрия	Буюм ва бўлақларнинг бир-бўирига мутаносиблиги
55.	Amount	Хажм	Объём	Тасвирнинг хажмли кўриниши
56.	Harmony	Гармония	Гармония	Бадий асар қисмларининг мутаносиблиги
57.	Ekorshe	Экорше	Экорше	Инсон танаси кўринишини чизиш, ўрганиш учун махсус тайрланган ҳайкал намуналари
58.	Stylization	Стилизация	Стилизация	Табиатдан олинган мураккаб шаклни соддалаштириб ифода қилиш (безак кўринишига олиб келиш) йўли
59.	Ensemble	Ансамбл	Ансамбл	яхлитликнинг ҳамо-ҳанглиги
60.	frame	Синч	Каркас	Темирдан бўлган ҳайкал асоси
61.	alley	Аллея	Аллея	ҳиёбон
62.	antique	Антик	Антик	кадимги, кадимги юнон - рим маданиятига тегишли
63.	Architecture	Архитектура	Архитектура	меъморчилик, инсон ижодий фаолиятининг ўзига хос тури бўлиб, унинг натижасида асарлар яратилади .
64.	Baroque	Барокко	Барокко	Ғарбий Европаниг

				бадий стили 16-асрлардан то 18 асрларгача давом этган. Шаклларнинг контрастлиги, ҳаракатчанлиги билан фарқланади
65.	Villa	Вилла	Вилла	шаҳар четидаги айвонли уй
66.	Interior	Интерьер	Интерьер	бино ичкараси
67.	Exterior	Экстерьер	Экстерьер	бино ташқариси
68.	Water	Водаём	Водаём	ландшафтнинг табиий элементи ёки сунъий мослама (кўл, ховуз, оқим)
69.	Tomb	Гробница	Гробница	меъморий ҳайкалтарошлик композицияси кўринишидаги қабртош меъморлиги. Декоратив бассейн -2 м дан 5 м гача майдони бўлган, унча катта бўлмаган сув мосламаси.
70.	Landscape	Ландшафт	Ландшафт	табиатдаги территориал комплекс .
71.	arxitekturnyy complex	Меъморий мажмуа	архитектурный комплекс	бадий тарихий ва бир-бири билан ўзaro боғлиқ фазовий ягоналикка эга бир қатор меъморий иншоотлар йиғиндиси
72.	Modern	Модерн	Модерн	янги санъат, услуб
73.	tectonics	Тектоника	Тектоника	қурилишга тегишли, меъморчиликда энг мураккаб шаклни ифодаловчи ва ташкил этувчи воситалардан бири
74.	zoom	Масштаб	Масштаб	композицион ягоналикни яратиш воситаларидан бири, шакл ва унсурлари одамга ва бошқа меъморий шакллarga

				нисбатан мувофиқлиги
75.	Ensemble	Ансамбл	Ансамбл	яхлитликнинг хамоханглиги: композицион яхлитлик ва меъморий–фазовий яхлитлик, яхлитлик мажмуанинг асосий чизиқларидан бири ҳисобланади

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

Асосий адабиётлар:

1. Karin Xessenberg. “*SKULPTING Basics*”. Everything you need to know to create fantastic three-dimensional art. Getting Started.2008.page-128.
2. SCULPTURE on the first steps of Manual. It is a supplement to the program of study sculpture.2006.page-78.
3. Carvings, casts & collectors: The Art of Renaissance Sculpture. PetaMotture, Emma Jones and Dimitrios Zikos. V&A Publishing/ London/Victoriya and Albert Muzem.2013.page-384.
- 4.“Мустақиллик даври ўзбек монументал ҳайкалтарошлик санъати” Каталог. ЎзБА. Т.: “Media Art Press”, 2011. -84 б.
5. Худойбергенов Р.А., «Композиция». Ўқув қўлланма. Т.: МРДИ. 2004. - 120 б.

Қўшимча адабиётлар:

1. Либман М.Я., “О скульптуре”, М.: “Советский художник”, Учебное пособие. 1962-54 г. – 258 с.
2. Шмидт И.А., “Беседы о скульптуре”, М.: “Искусство”, Учебное пособие. 1963-96 г. – 198 с.

Интернет сайтлари:

1. www.mrdi.uz.
2. www.textile-press.ru
3. www.vgik.info
4. www.pencil.nm.ru
5. www.msus.org.
6. www.artacademu.spd.ru
- 7, www.nbgf.intal.uz